

GÂNDIREA

ANUL XVI. — Nr. 2.

FEBRUARIE 1937.

S U M A R U L :

METAFIZICA CULTURII

LUCIAN BLAGA : Despre o semnificație metafizică a culturii	49
ARON COTRUȘ : Poesii	58
VICTOR ION POPA : Seria „Tăchișă Cantemir”	60
ȘTEFAN STANESCU : Măntorc în pământ.	66
VALERIU BORA : Dor biblic.	67
OLGA CABA : Poesii	68
AXENTE SEVER POPOVICI : Meandre capricioase în gândire sau despre finalism în fizica cvantelor.	70
MATEI ALEXANDRESCU : Poesii	76
OVIDIU PAPADIMA : O imagine ideală a noastră.	78
OLGA CRUȘEVAN-FLORESCU : Poesii	83

IDEI. OAMENI, FAPTE

NIȚA MIHAI : „Naționalismul constructiv”.	85
---	----

CRONICA LITERARA

OVIDIU PAPADIMA : Dragoș Protopopescu : Fenomenul englez. — Mircea Eliade : Domnișoara Cristina. — Anișoara Odeanu : Călător în noaptea de ajun. — Mihai Viteazul în literatura universală	87
--	----

CRONICA MARUNTA

NICHIFOR CRAINIC : Viața și opera lui Kant. — Schimbarea la față a României. — Viața Basarabiei. — Miguel Unamuno. — Macarie Psaltul. — Revista Istorică Română	92
---	----

E X E M P L A R U L 20 L E I

Omul forte reuşeşte

În lupta pentru viaţă, sănătatea este primul factor al succesului, lată aci, pentru a păstra nervii liniştiţi, creierul limpede, muşchii sprinteni şi corpul vioi, o reţetă care a făcut toate probele: e:ta de a a turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă şi de a lua, înaintea fiecărei mese, un păhărel din acest delicios vin fortifiant. Dl. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experienţa şi scrie:

„Sunt ani de zile de când întrebuinţăm în casă Quintonine; nu ne-am săturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic”.

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu coţine atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediul sigur, complet, eficace — şi de preţ neînsemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE
PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN
LA FARMACII ŞI DROGUERII

GÂNDIREA

nr. 2

DESPRE O SEMNIFICAȚIE METAFIZICĂ A CULTURII *)

DE

LUCIAN BLAGA

Nu s'ar putea spune că la baza culturii ar sta o pretinsă nemulțumire a omului cu imediatul și o necesitate de a evada cu orice preț din urzeliile și nimicniciile acestuia. Nemulțumirea cu imediatul nu ni se pare — înainte de toate — un fapt destul de primar, capabil de explozii atât de creatoare. Nemulțumirea cu imediatul e mai curând un fapt secundar, un aspect derivat, care se produce tocmai din pricina că omul se simte încărcat cu alt destin decât acela al existenței întru și pentru imediat. Într'un fel nemulțumirea cu imediatul presupune cu alte cuvinte o depășire prealabilă a acestuia, cel puțin virtuală. Lumea, ca prezență concretă, ca împletire amplă de date imediate, n'a fost niciodată în stare să satisfacă, pentru a ne rosti astfel, capacitatea existențială a omului. Pentru această capacitate prezența concretă a fost totdeauna numai „material“, un simplu „moment“, „punte de salt“. Omul, din chiar clipa când i s'a declarat „omenia“, a bănuț cu prisosință că imediatul nu este locul său, planul și cuibul chierării sale. Cert e, că în toate timpurile, chiar în cele mai nesigure, omul s'a situat singur sub constelații invizibile, încercând să vadă dincolo de imediat, dincolo — nu în sensul dimensiunilor spațiale și temporale ale acestui imediat, ci într'un sens mai adânc. „Dincolo“ în sensul „transcenderii“. A aduce însă imediatul în relație simptomatică cu un „dincolo“, înseamnă a te situa într'un „mister“ ca atare. Nu am atins oare aici pulsul omenescului la încheietura sa cea mai caracteristică ? Nu începe de fapt existența umană, spre deosebire de existența zoologică, tocmai cu această situare în mister ? Un gânditor contemporan a încercat, cu impresionantă casnă scolastică, să arate că existența omului, ca fel specific, ar fi „existența în lume“. Dar, oricât de grea de sens, această „existență în lume“ nouă ni se pare cel mult gradual, ca intensitate de conștiință și sub unghiul complexității, deosebită la om și la soiurile felurite de zoon. Într'un fel fiecare animal trăiește în lumea sa. Aspectul nu ni se pare deloc specific uman. Printr'o asemenea definiție omul îndură de fapt o animalizare, ceea ce înseamnă că pe această cale nu se prea poate pune temeiul unei antropologii. Gândirea contemporană a animalizat într'u câtva omul și prin consecințele, ce le scoate din așa zisa existență în lume. Pentru circumscrierea fizică a acestei existențe ni se ofer termeni ca „îngrijorare“, „anxietate“, etc., ceea ce iarăși nu este ceva specific uman. Nu; existența umană este ca aspect fundamental „existență în mister“, existență săltată într'un orizont, grație căruia eo

*) Fragment din „Trilogia culturii“, vol. III, în pregătire.

ipso lumea, ca împletire și urzeală de date imediate, e depășită și cade ca țărna de pe călcâie în mers. A exista ca om înseamnă din capul locului a găsi o distanță față de imediat, prin situarea în mister. Imediatul nu există pentru om decât spre a fi depășit. Imediatul există pentru om numai ca pasaj. Ca simptom al unui „altceva“, ca signal al unui „dincolo“. Dar situarea în mister, prin care se declară incendiul uman în lume, cere o complectare; situației îi corespunde un destin, un destin înzestrat cu un permanent apetit : nevoia de a încerca o *revelare* a misterului. Prin încercările sale revelatorii omul devine însă creator, și anume creator de cultură în genere. Facem deci aici o deducție a condițiilor culturii, *adâncind dimensiunile existențiale ca atare*, ale omului. Cultura, în această perspectivă, nu este un lux, pe care și-l permite omul ca o podoabă, care poate să fie sau nu; cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificul existenței umane ca atare, care este *existența intru mister și revelare*. Ne găsim aici în fața unei definiții, scormonite din adânc și cu miros de rădăcini smulse din huma cea mai secretă a existenței umane, o definiție de care nu se împărtășește și nu se învrednicește în nici un fel existența zoologică. Ne găsim aci pe o linie de demarcație, cum nu este alta. „Omenia“, ca atare, a omului se declară în momentul, când omul biologic se lansează în chip cu totul inexplicabil și neîmpins de nici o împrejurare precisă, într'o existență înconjurată de orizontul misterului și al unor virtuale revelații. Prin această inițiativă, ce s'a declarat în el, omul a devenit ceea ce el va rămânea pentru totdeauna : praștie și piatră în acelaș timp, arc și săgeată. Momentul e decisiv, căci desparte pe om de toate celelalte făpturi terestre. Momentul e plin de grave consecințe, căci sub impulsul său se declanșează de fapt destinul creator al omului. Momentul e punctul de înfiripare, punctul origo al unui jghiab, care ține de ființa omului mai mult decât anatomia acestuia. Cu acel moment de transpunere în orizontul misterului, fără întoarcere, cu acel moment de declanșare ireversibilă a unui destin revelator-creator, apare ceva nou în lume. Existența se îmbogățește cu cea mai profundă variantă a sa. Cultura este semnul vizibil, expresia, figura, trupul, acestei variante existențiale. Cultura ține deci aproape mai strâns de definiția omului, decât conformația sa fizică, sau cel puțin tot așa de strâns. Ni se va obiecta că nu toți oamenii sunt creatori de cultură. Desigur. Dar virtual, sau de fapt, toți oamenii participă la cultură în măsura omeniei lor, activ sau receptacular. Să risipim o eventuală neînțelegere. Cultura n'o privim aici neapărat în înțeles umanist, ca mijloc de atenuare a animalității sau ca reacțiune împotriva animalității. Ne dăm dimpotrivă seama, că atât crearea culturii, cât și unele faze sau tipuri de cultură, chiar dintre cele mai mărețe, își au cruzimile și barbaria lor aproape incredibile. Să ne gândim numai la metoda faraonică de a crea cultura, sau la cruzimile inerente medievalismului, isvoditor și el de monumentală cultură. Crearea culturii cere câteodată negrăite jertfe: ea ucide și devastează. Creația își are pârjolul ei. Meșterul Manole și-a zidit soția sub pietre și var, pentru ca să înalțe biserica. Surprindem gâlgâind în această legendă ecoul crud al conștiinței sau al presimțirii că o creație trece peste vieți și devastează adesea chiar pe creator. „A crea“ nu înseamnă pentru creator dobândirea unui echilibru, după cum o prea naivă și plată interpretare ar vrea să ne facă să credem. Se creiază cu adevărat cele mai adesea numai la înalte tensiuni, cărora organele de execuție nu le rezistă totdeauna. Creația adeseori sfârșeamă pe creator. Și creatorul de cultură în genere nu poate să aibă măcar mângâierea că îmblânzește cruzimile inerente vieții. Dimpotrivă, uneori el le agravează, sau îi adaugă noi cruzimi. Creatorul de cultură poate deci să spună ca Isus: „N'am venit să aduc pace pe pământ, ci sabie!“ — Dar să reluăm firul. Cultura nu e un epifenomen, sau ceva contingent în raport cu omul. Ea e împlinirea omului. Ea e așa de

mult împlinirea omului, încât acesta nici nu are posibilitatea de a o nega cu adevărat și efectiv, chiar dacă ar fi convins de inutilitatea și primejdiile ei. Ea nu e deci o podoabă, pe care s'o poți asvârli când nu mai escită, sau o haină pe care s'o poți lepăda când nu mai ține de căldură. Ea este expresia vizibilă a existenței umane catexohin, care este existența întru mister și revelare. Cultura nu este un adaos suprapus existenței omului, ca un arabesc nefolositor tolerabil. Dar cultura nu este nici un adaos suprapus omului, ca un *parazit demonic*, cum o înțelege Spengler. În adevăr, după Spengler, cultura ar fi produsul unui „suflet“ separat, care trăiește ca un parazit pe ființa unei populații, ce se găsește într'anume peisaj. Sufletul unei culturi este, după Spengler, ca un parazit, care se alimentează din ființa umană, subjugând-o. Acest parazit (termenul ne aparține, dar el acoperă perfect concepția spengleriană) are ca plantele, ca lichena de pe brazi, o viață și o biografie a sa. Un exemplar ar trăi cam o mie de ani, pe urmă moare, perpetuându-se în cazul cel mai bun ca mumie. Pentru a ne lămuri fenomenul culturii, am produs însă suficiente dovezi, în studiile noastre, că nu trebuie să recurgem la un asemenea animism mitologic. Cultura este expresia directă a unui mod de existență sui generis, care îmbogățește cu un nou fir, cu o nouă culoare canavaua cosmosului. Omul a devenit creator de cultură în clipa promițătoare de tragice măreții, când a devenit cu adevărat „om“, în momentul când el a început să existe *altfel*, adică structural pe un alt plan decât înainte, în alte dimensiuni, pe podișul sau tărâmul celălalt, al misterului și al revelației. Cultura e condiționată de începerea în lume a unui nou *mod*, mai profund și în aceiași măsură mai riscat, *de a exista*. Acest mod aduce cu sine firește o smulgere din imediat și o transpunere permanentă în non-imediat, ca orizont veșnic prezent.

Cultura nu e condiționată numai de geniul și talentul omului sau a câtorva oameni. Mai înainte de a implica exemplare umane excepționale, creatoare ca atare, cultura presupune o condiție structurală general omenească, esențial omenească : o existență în albie adâncită și sub bolți cu rezonanțe transcendente. Ni se va concede că geniul și talentul sunt niște simple mijloace prealabile, sau prilejuri fericite, disponibilități, cari puteau fi puse și exclusiv în serviciul securității și a instinctului de dominațiune ale vieții. Pentru ca geniul omului să devină creator de cultură, acest act a trebuit să fie precedat de-o schimbare radicală a modului de-a exista. Fără de o schimbare a modului, planului, orizontului existențial, cultura nu s'ar fi ivit niciodată, oricât geniu ar fi tresărit sub țeasta umană. Sunt aci în joc izbucniri de atitudini inedite și înfloriri de noi zări peste creștete, alături și dincolo de imediat, sau cari răstoarnă imediatul : existența întru mister și revelare. În fundamentarea culturii nu se poate evita acest motiv ontologic, de desțelenire inițială a câmpului existențial. De altfel numai concepând cultura ca rod, figură și grai direct, ale unui mod sui generis de existență, obținem acel punct de vedere, grație căruia ea dobândește suprema demnitate. Orice încercare de a vădi cultura altfel decât ca un derivat al variantei ontologice, despre care vorbim, duce la o degradare și la o depreciere a culturii. Existența întru mister și revelare se găsește ca miez implicat în orice creațiune de cultură, cum acel faimos „cogito“ mocnește în orice judecată a cunoașterii umane. Această interpretare ontologică e singura compatibilă cu valorile imanente ale culturii. Definind cultura ca expresie directă a unui mod de a exista, subit adâncit și pus sub alte zări, se va înțelege superficialitatea tuturor încercărilor teoretice de a explica cum și de ce s'a produs cultura, recurgându-se la viața omului în natură, și la condițiile ei. Un mod de existență, o *mutațiune ontologică*, izbucnește ca atare, nu se știe cum și de ce; e vorba aci de un fapt ireductibil care se declară pur și simplu. *Așa cum în natură admitem mutațiuni biologice de apariție subită, prin salturi,*

a unor noi specii, trebuie să admitem în cosmos și mutațiuni ontologice, de noi moduri de a exista ca atare. Cultura este semnul vizibil al unei asemenea mutațiuni ontologice. Cultura nu este un organism superior, așa cum crede un Frobenius sau Sponglar, sau efectul unei mutațiuni biologice. Apariția culturii, în genere, este condiționată de apariția unui nou mod de existență, ceea ce este mult mai decisiv. Atragem atențiunea asupra împrejurării că, în natură sunt milioane de specii de organisme, produse poate că toate prin tot atâtea mutațiuni biologice. Câtă vreme în cosmos nu există decât foarte puține moduri de a exista, sau mutațiuni ontologice. Ori cultura este efectul unei asemenea rare mutațiuni, de unde și imensa ei însemnătate simptomatică. Facem așadar întâia oară o diferențiere de mare importanță : mutațiunile biologice creatoare de forme vitale, de specii și variante, sunt altceva decât mutațiunile ontologice, creatoare de moduri specifice de a exista. În om converg sau se suprapun două mutațiuni de natură diferită, una este cea biologică, cealaltă este o mutațiune ontologică. Se poate desigur întâmpla ca mutațiunea biologică „om“ să fi fost un fapt deja împlinit, când s'a produs în el și mutațiunea ontologică. Pentru ideea completă de om, această de a doua mutațiune ni se pare însă mai importantă, de oarece grație ei, omul se diferențiază mult mai radical de animalitate decât prin mutațiunea biologică .

Existența „întru mister“ se rotunjește complimentar cu „existența întru revela-re“. Mai precis: omul tinde să-și reveleze sieși misterul. Lucru posibil pe două căi: prin acte de *cunoaștere*, sau prin acte *plăsmuitoare*. Revelarea prin plăsmuiri duce în genere la creație culturală. Pentru a-ți explica geneza culturii (creația) nu e deci de loc necesar să recurgi la ipoteza unui „suflet“ special al culturii. Repetăm, cultura e trupul și expresia unui anume mod de existență a omului. Pentru a fi creator de cultură, omul nu trebuie să fie decât om, adică o ființă care trage consecințele existenței sale specifice, într'un anume orizont și între anume coordonate, o ființă care dă urmare unui destin înscris în structura sa. Nu zărim nicăiri și în nimic eventualele avantaje ale ipotezei despre un „suflet“ special al culturii, ca parazit al omului. Această ipoteză despre un suflet al culturii poate fi cel mult o metaforă poetică. Acest animism e însă pe plan explicativ absolut inutil și fără beneficii teoretice. Ceea ce ipoteza animistă ar voi să explice, adică aspectele unitare și totalitare ale unui stil cultural, am văzut că se lămurește mai eficace prin teoria noastră despre matca stilistică, înțeleasă ca un complex inconștient de funcții și categorii abisale. Teoria ce o propunem noi, oferă însemnate foloase față de teoria despre așa zisul „suflet“ al unei culturi, conceput realmente ca un demon, ivit într'un anume peisaj și legat de el. Teoria animistă este fără scăpare osândită să conceapă culturile ca monade absolute, ceea ce e împreunat cu foarte multe serioase neajunsuri și deloc probat prin fapte. Teoria noastră despre matca stilistică, văzută ca un complex de-o consistență oricum relativă, de categorii abisale, demonstrează dimpotrivă, și ca să zicem așa aproape ostentativ ,o largă înțelegere tocmai față de *interferențele culturale*, un fenomen atât de obștesc, ce a avut loc totdeauna și pretutindeni. În adevăr, dacă privim lucrurile mai de aproape, vom descoperi că în fond, atât în istoria mare a popoarelor cât și în culturile etnografice, n'au existat decât complexe stilistice, de-o unitate și de-o durată relativă, și că interferențele, combinațiunile, încălecările și permutațiunile categoriilor abisale, sunt așa zicând o regulă generală.

Ajunși la acest act de rotunjire a teoriei noastre despre „stil“ și „cultură“, ne-am putea declara sosiți la limitele controlabilului, ceea ce ne-ar îndreptăți să punem un punct de încheiere. Amânăm totuși gestul. Descoperim încă în noi o tentație; mulți cititori vor socoti-o o simplă concesie făcută unei slăbiciuni pentru metafizică. Re-

cunoaștem că este așa, și pasul, ce ne este secret solicitat, îl vom face cu toată grija cuvenită. Ispita, ce ne taie drumul, este în adevăr aceea, de a încorona expunerile noastre cu o viziune despre o semnificație metafizică a culturii. Această viziune metafizică despre sensul culturii, o privim noi înșine ca un adaos la cele expuse până aci, ca un adaos, care nu urmează cu necesitate din cele expuse până aci, ca un adaos, cu alte cuvinte, care nu obligă pe nimeni, nici chiar pe aceia cari ar fi dispuși să accepte integral teoria noastră despre stil și cultură, desfășurată până aici. O viziune metafizică răspunde unor necesități spirituale prezente în primul rând în autorul ei, și reprezintă de obicei un salt acuzat în incontrollabil. O viziune metafizică e totdeauna însoțită de strigătul artificial sugrumat al autorului: sunt prezent! Orice afirmație metafizică face înainte de toate vizibilă o prezență autorică. Metafizica este afirmarea unui spirit, a unei personalități, pe platoul unui suprem compromis între creație și răspundere. Cu orice afirmație metafizică, autorul pare a spune: Stau aici, nu pot altfel! Argumentele împotriva metafizicii nu ajută la nimic, cum argumentele nu sunt o rețetă eficace de-o pildă împotriva iubirii. Cum de fapt nici un om nu trăiește fără metafizică, și cum îndrăznelile metafizice n'au fost niciodată mai grav pedepsite decât cu moartea, nu credem că trebuie să ne speriem de „argumente”, oricare ar fi ele. Vom proceda deci la încoronarea metafizică a teoriei noastre.

Am avut altădată prilejul de-a arăta că în domeniul cunoașterii umane există anume limite structurale, impuse spiritului nostru, înadins, ca el să nu poată revela în chip pozitiv și absolut niciun mister. Ne-am îngăduit să vorbim altădată despre o „censură transcendentă”, căreia cunoașterea umană i-ar fi supusă din partea Marelui Anonim. Pentru păstrarea și asigurarea unui echilibru existențial în lume, Marele Anonim se apără pe sine și toate creaturile sale, de orice încercare a spiritului uman de-a revela misterele lor în chip pozitiv și absolut. Spiritul uman nu ar fi deci îngăduit prin natura sa finită ca atare, cum se crede de obicei, căci el își dovedește capacitatea de transcendere chiar prin aceea că alcătuiește ideea de mister în nenumăratele ei variante. Din motive de echilibru cosmic și poate pentru ca omul să fie menținut în necurmată stare creatoare, în orice caz în avantajul existenței și al omului, acestuia i se refuză însă, pe calea unei censuri transcendente, impuse structural cunoașterii, posibilitatea de a cuprinde în chip pozitiv și absolut misterele lumii. Această deficiență umană nu rezultă dintr'o simplă neputință firească a omului, ci ea are un rost într'o finalitate transcendentă, un tâlc metafizic, prin ceace așa zisa deficiență încetează de a fi deficiență, devenind *noimă*. Escluderea omului dela cunoașterea absolută rezultă dintr'o censură transcendentă, și trebuie interpretată ca expresie a unei măsuri de apărare a rosturilor existenței în genere.

Dar omului i se deschide și altă posibilitate de a revela misterul, decât este aceea a cunoașterii directe și de contact. Această de a doua posibilitate este calea *plăsmuirilor*. Și anume, fie prin plăsmuiri concrete, prin creații artistice, fie în genere prin creații de cultură. Dar — căci și aici intervine un uriaș dar — dacă receptivitatea cognoscitivă a omului e grijuliu supusă unei censuri din partea Marelui Anonim (principiul suprem al existenței), trebuie să presupunem că și *spontaneitatea plăsmuitoare* a omului e deasemenea supusă unui analog control transcendent. Trebuie adică să presupunem că există un pandant al censurii transcendente, pe care o socotim limitată la receptivitatea noastră cognoscitivă, un pandant care se referă la spontaneitatea creatoare a omului în genere. Câtă vreme categoriile intelectuale (de ex. ideea de substanță, de cauzalitate etc.) de-o pildă le socotim drept momente și structuri impuse spiritului uman, datorită unei censuri transcendente, cre-

dem că suntem îndrituiți să facem și afirmațiunea că și categoriile abisale, stilistice, pot fi deasemenea socotite drept momente constitutive ale unui control transcendent. Matca stilistică, categoriile abisale, sunt *frâne transcendente*, un fel de stavili impuse omului și spontaneității sale creatoare, pentru a nu putea niciodată revela în chip pozitiv-adevăț misterele lumii. Interesantă și cu totul paradoxală ni se pare împrejurarea că spiritul uman, care trăiește prin excelență în ordinea misterele și a revelărilor are deschisă o singură cale de a depăși imediatul; această cale este, precum am mai spus, aceea a întruchipărilor *stilistice*. Stilul, prin toate aspectele sale categoriale, reprezintă neapărat o încercare de salt în non-imediat; dar acelaș stil, cu categoriile sale de bază, reprezintă și un mănunchi de „frâne”, cari împiedecă atingerea pozitivă a non-imediatului, sau a misterului. E locul să subliniem, prin urmare, că stilul apare la intersecția a două finalități. De-o parte omul crede că, prin plăsmuiri stilistice isbutește să întruchipeze, să reveleze misterele, și să depășească astfel efectiv imediatul. Cert, stilul înseamnă o încercare de a depăși imediatul, dar în acelaș timp stilul reprezintă, prin categoriile de temelie, și o frână abătută asupra omului în setea de a revela misterele. În măsura în care stilul posedă semnificația unei depășiri a imediatului, el înseamnă și un izolator, care ne desparte de mistere și de absolut. Acest antagonism interior de finalitate, al stilului, e desigur deconcertant. Să nu ne lăsăm însă înspăimântați de aspecte antinomice. Să privim situația bărbătește, într'un mare și cosmic ansamblu. Vom înțelege atunci degrabă un fapt esențial, vom înțelege anume că, numai datorită acestei duble finalități a stilului, *poate fi salvat destinul creator al omului*. Marele Anonim se pare că vrea să țină pe om în permanentă stare creatoare, de aceea se acordă omului perspectiva și posibilitatea de a depăși imediatul prin întruchipări stilistice. De notat este însă că prin aceleași cadre stilistice i se pun omului, ca un fel de frâne, cari îl împiedecă de a crea pe plan absolut, adică de a recrea misterele. Marele Anonim a înzestrat pe om cu un destin creator, dar prin frânele transcendente el a luat măsura ca omul să nu i se poată substitui. — Cu aceasta viziunea noastră, despre semnificația ultimă a stilului, s'a rotunjit. Concluzii accesorii? Marele Anonim e suprastilistic: absolutul n'are stil. Omul rămâne pe din afară de mistere, de absolut, tocmai prin ceea ce el are convingerea structurală că le ajunge și le revelează: prin stil. Totuși stilul rămâne suprema demnitate a omului, fiindcă prin creație stilistică omul devine om, depășind imediatul; prin plăsmuiri de stil omul își realizează permanentul destin creator, ce i s'a hărăzit și-i satisface modul existențial, ce-i este cu totul specific. Stilul, cu rădăcinile în categoriile abisale, este mijlocul prin care Marele Anonim asigură de-o parte destinul creator al omului, și prin care Marele Anonim se apără, de altă parte, ca omul să i se substituiască. Veleitatea omului de a se substitui Divinității, veleitate la care se face înflorită și poetică aluzie în unele mituri, nu are în fond nici o consecință, deoarece singura cale, pe care omul încearcă să i se substituiască, reprezintă totodată și piedeca definitivă. Stilul, care sub unghiu uman înseamnă singura depășire posibilă a condițiilor imediatului și suprema satisfacție dată capacității noastre existențiale, este totodată și o frână transcendentă. Semnificația metafizică, ce-o atribuim stilului și culturii, acest sens ultim, nu s'ar putea spune că nu ar fi hotărît reconfortant pentru spiritul nostru. Această semnificație conferă un rost, un tâlc, tocmai *relativității* produselor și plăsmuirilor umane. Stilul nu poate fi absolut. „Stilul absolut” e o contradicție in adjecto. În faptul „stil” se întretaie două rânduiele: una este aceea a destinului uman pus în slujba creației și a transcenderii; cealaltă este aceea a Marelui Anonim, care se apără și reglementează. Stilul poate fi privit ca o *aspirație înfrânată* spre revelația absolută. O aspi-

rație la absolut este stilul prin luminoasă vrednicie umană; *înfrânarea* vine din inițiativă transcendentă, sau din marea grijă boltită peste noi.

*

Privitor la creația culturală au circulat până acum două feluri de teorii: unele de nuanță naturalistă, altele de nuanță idealistă. Poziția metafizică, pe care am ocupat-o, ne permite o atitudine critică față de toate teoriile existente. Vom supune unui examen teoriile extreme, reprezentative pentru clasa lor.

În psihologia contemporană, cu deosebire în psihanaliză, se face caz, cu mult aparat publicistic, de o teorie, care aduce creația culturală (artistică, filosofică, etc.) în legătură cu pierderea și redobândirea echilibrului psihic. Creația culturală ar fi menită să restabilească un echilibru psihic alterat din diverse pricini, și ar izvorî din necesitatea acestei restaurații psihice. Cum urmează să fie înțeles un asemenea proces de echilibrare, ne vor vădi-o detaliile teoriei. Iată anexele suplimentare : psihanaliza arată că în anume cazuri restabilirea echilibrului psihic, pierdut, se realizează paradoxal prin fixarea subiectului uman într'o boală psihică. Creația culturală și boala ar fi deci după psihanalisti două soluții alternante pentru redobândirea unui echilibru pierdut. În consecință psihanaliza înclină să vadă creația culturală ca un echivalent al unor anume boale, iar anume boale ca un echivalent al creației culturale. Precum se remarcă, ne găsim în fața unei teorii construite după criterii și în perspective cu totul medicale. Nu e de mirat că în asemenea perspectivă creației culturale i s'a putut atribui și o funcție terapeutică. Teoria aduce în sprijinul ei drept confirmări experimentale cazuri concrete de bolnavi, cari s'au vindecat, fiind îndrumați spre creația culturală (rețeta Jung în deosebi). Că există asemenea bolnavi vindecabili prin îndrumare spre creație — nu poate fi tăgăduit. Teoretic însă împrejurarea nu este atât de concludentă, cum le place psihanalizatorilor să o prezinte. Interpretarea teoretică, ce se dă faptului în cercuri psihanaliste, ni se pare hotărît prea medicală. În cele din urmă nu este deloc de mirat că anume bolnavi se vindecă prin creație, căci destinul firesc al omului este după cum am arătat, creația, sau cel puțin participarea la creație. Creația este expresia modului de a exista al omului, ca atare, mod declarat grație unei *mutațiuni ontologice*. A scoate pe om din acest destin, înseamnă o abatere cum nici nu se poate alta mai gravă, dela o rânduială dată. Teza e valabilă pentru om în genere. Cu atât mai mult teza va fi valabilă pentru indivizii aleși; a scoate din acest destin pe un ins predestinat prin geniul sau talentul său la creație, înseamnă de sigur a-l pune într'o situație absurdă și nefirească. Să ne mirăm că se va îmbolnăvi? Readus la destinul creator, un asemenea ins se poate realmente vindeca. De ce? Fiindcă înainte i-a fost alterat într'un fel chiar destinul. Există oameni cu destinul bolnav, alterat. Pentru aceștia, neapărat, creația poate avea o funcție terapeutică. De aici nu se poate însă deloc deduce că funcția creației în genere ar fi de natură terapeutică. Creației îi revine o funcție terapeutică în chip cu totul accidental. Aspectele periferiale și întâmplătoare nu pot fi însă prefăcute în perspectivă metafizică. În esență, creația nu e chemată să „vindece”. Deasemenea creația nu poate fi privită nici ca un mijloc pentru redobândirea unui echilibru psihic pierdut. Creația e chiar destinul normal al omului, grație căruia omul este ceea ce este. Omul nu ni se pare cu orice preț menit echilibrului, dar el e menit creației cu orice risc. Situația ni se pare deci tocmai inversă celei pretinse. În adevăr, prin mutațiunea ontologică, ce are loc în el, omul părăsește definitiv o stare de echilibru animalic-paradisiac, și se lansează în *existența întru mister și revelare*, plină de riscuri, tulburătoare, dinamică, creatoare. Că perspectiva psihanalitic-medicală nu atinge esența funcțională a creației cultu-

rare, rezultă de altfel și dintr'un alt argument, foarte simplu. E un fapt, că valoarea creațiilor culturale nu e judecată după criterii terapeutice sau de echilibristică psihică. Creațiile culturale nu sunt socotite mai mult sau mai puțin „valoroase” după efectele lor vindecătoare, sau după posibilitățile lor de a echilibra pe candidații la boale psihice. Ori aceasta ar trebui să fie în adevăr un criteriu de apreciere, din moment ce creația culturală ar însemna, în esența ei, redobândirea unui echilibru psihic, sau dacă ea ar fi echivalentul, prin alternanță, al unei boale. Dar creațiile culturale, precum se știe, sunt judecate și cântărite după criterii *imaneente* lor. În constituția, veșnic primenită, a acestor criterii, intervin categoriile abisale, stilistice, adică tocmai niște factori, cari sunt structural întrețesuți în destinul creator al omului. Imprejurarea, prin nimic escamotabilă, că întruchipările culturale sunt judecate după norme imanente lor, autonome, constituie o dovadă peremptorie că plămuirea sau creația culturală nu poate fi, în esența ei, adusă în legătură cu altceva decât cu destinul creator ca atare al omului. Orice alt aspect e periferial sau întâmplător. Creația culturală (artistică, filosofică, etc.) nu poate fi privită ca derivând din alt apetit, decât din acela al creației însăși. Acest apetit e de natură originară, ireductibilă, o condiție prealabilă a omului ca om, și într'un chip prezent în orice ins, dacă nu altfel cel puțin ca nevoie de participare la creația celorlalți și la o atmosferă unanimă. Isbucnește în acest apetit destinul uman prin eselență, acea mutațiune ontologică, datorită căreia omul devine om, adică existență întru mister și revelare. Toate încercările naturaliste de a deriva atitudinea creatoare din nevoi precum aceea de echilibru, de compensație, de cheltuire de energie prisoselnică, de satisfacere a unor dorințe refulate, etc., etc., cad alături de fenomen, sau pătrund cel mult până la periferia lui. Nici una din încercările naturaliste nu vrea să ia act de-o împrejurare, fundamentală totuși : creațiile culturale sunt dominate de-o matcă stilistică, fiind structurate pe calapoade abisale, care-și fac pe urmă loc și în cântărirea creației ca „valoare”. Incercările naturaliste, recurgând la factori de explicație cari țin de condițiile *biologice* ale omului, sau în caz extrem de tehnica *echilibristicii psihice*, introduc în chip fatal criterii de apreciere a creației, în fond cu totul străine de aceasta. Singurul punct de vedere just este acela de a aduce creația culturală exclusiv în legătură cu destinul creator al omului, cu modul său existențial și cu nimic altceva. Faptul că toate creațiile culturale sunt judecate potrivit unor norme imanente lor, este un argument decisiv, că în om s'a produs cu adevărat o mutațiune ontologică, datorită căreia creația este simplu numai expresia unui mod specific de a exista

Celălalt grup de concepții despre cultură e alcătuit din cele idealiste. Exemplarul culminant ni se îmbie în filosofia lui Hegel. Nu va fi lipsit de interes să ne precizăm poziția și față de hegelianism. După Hegel cultura este realizarea spiritului absolut sau întoarcerea Ideei la sine însăși. Etapele culturii istorice, sau după regiuni, sunt tot atâtea faze în evoluția dialectică a ideei însăși, a Logosului Divin. Omul și creațiile sale se substituiesc, după concepția hegeliană, până la identificare, Divinității. Omul este marea șosea a Divinității, sau a rațiunii universale. În filosofia culturii, pe care am expus-o în diverse lucrări, vorbim și noi incidental despre un „logos”. Un examen comparativ arată însă că acest logos nu are comun cu logosul hegelian decât numele. Ca substrat al unui stil (sau al culturii) noi admitem ceva ce s'ar putea numi „logos”, dar aci e vorba despre un dublet al logosului conștient; aci e vorba despre un logos inconștient *cu totul altfel structurat*, decât cel conștient. Prin termenul „logos inconștient” noi delimităm, doar descriptiv, o complexitate de structuri funcționale, discontinue: adică „matca stilistică”, sau „categoriile abisale”.

Filosofia hegeliană se găsește în orice caz cu totul în afară de aria acestor diferențieri. Tălmăcite în graiu hegelian, stilurile ar fi etapele succesive, pe o linie ascendentă, ale unui logos dinamic-suveran, sau autorealizările tot mai înalte și mai complexe ale Divinității. *După concepția noastră, stilurile reprezintă, pe plan metafizic, tot atâtea cadre, prin care spiritul uman încearcă să reveleze misterele, dar și tot atâtea frâne transcendente, adică tot atâtea autoapărări ale Marelui Anonim față de aceste încercări umane.* Logosului inconștient îi revine deci în concepția noastră o funcție pe cât de revelatoare, pe atât de izolatoare. Prin categoriile abisale (logosul inconștient) cu care suntem înzestrați, Marele Anonim ne ține la *rodnică distanță* de sine însuși și de toate marile și măruntele mistere. Privind stilurile nu putem concepe deci o superioritate categorică a unuia față de altul și nici vre-o legătură, pe-o unică linie ascendentă, între ele. Sub unghiu metafizic stilurile sunt echivalente.

Notăm în afară de deosebirile profunde și de viziune totală, amintite, și unele deosebiri de amănunte. De ex. : Hegel închipuie logosul, ce se realizează în istorie și în cultură, structurat în analogie cu urzelile formale ale conștiinței umane. Etapele și momentele acestui logos sunt, după concepția hegeliană, idei, cari toate vor figura ca momente constitutive și în conștiința umană. După teoria noastră logosul inconștient, această etichetă pusă să denumească funcții abisale, este urzit din cu totul altfel de elemente decât cele ale conștiinței. După părerea noastră logosul conștient și logosul inconștient sunt contrapunctic sau mai bine zis *disanalogic structurate*. Numai în acest chip logosul inconștient dobândește în genere o virtute explicativă. Ipoteza logosului inconștient ar rămânea altfel inoperantă. Să mai amintim că pe plan metafizic a vorbit cu masivă insistență și Ed. v. Hartmann despre un „inconștient”. Dar Hartmann concepea inconștientul în perfectă analogie structurală cu elementele ideice ale conștiinței. De aceea inconștientul are la Hartmann încă tot numai un aspect liminar și de vid global. Hartmann nu și-a făcut încă drum până la o concepție pozitivă și cu adevărat rodnică despre inconștient. Cât privește structura inconștientului, Hartmann s'a oprit definitiv, naiv satisfăcut, la ceea ce oferă conștiința. Inconștientul operează, după Hartmann, exact cu aceleași idei ca și conștiința. Intre inconștient și conștiință ar exista doar o deosebire de... lumină, adică de mod, dar nu de structură. Acesta este motivul care i-a făcut lui Hartmann cu neputință descoperirea „categoriilor abisale”, sau a „mătcii stilistice”, descoperire, ce ne aparține în întregime.

Încercând în cele de mai înainte să dăm o viziune metafizică despre semnificația ultimă a stilului și a culturii, sau despre destinul creator al omului, nu am putut ocoli cu totul unele imagini, cari sunt mai mult de natură mitologică, decât filosofică. Am fost nevoiți să recurgem la asemenea ciudate imagini, fiindcă n'am găsit alt graiu mai potrivit pentru a comunica cititorilor un gând ce s'a încheat în noi, dincolo de exigențele noastre științifice, ca să zicem așa. Să nu uităm însă că în orice viziune metafizică, se amestecă asemenea poate prea vii imagini mitologice. Pe podișuri metafizice gândirea încetează adesea de-a fi filosofie, devenind ceea ce mai potrivit s'ar putea numi „mitosofie”. Există de sigur o enormă risipă de sensuri, de noime, de gânduri liminare, de presimțiri, cari nu îngăduie o formulare la rece, pur conceptuală. Pe la aceste răspântii clar-obscur, filosoful devine mitosof. Nu am ținut să rostim cu această propoziție o scuză. Dimpotrivă; noi credem foarte mult în mituri și în virtuțile lor tainic-revelatoare. Vrem numai să ni se recunoască o permanentă grijă de autocontrol. Dacă ne-am lansat și ne mai dansăm din când în când în mitosofie, nu e mai puțin adevărat să pe aceste drumuri am umblat întovărășiți totdeauna de conștiința deplină a sacrei crime.

P O E S I I

DE

ARON COTRUȘ

MINERI

ca din sterpe colinde
foamea nebună,
ca o furtună,
ne-adună,
ne prinde,
ne vinde...

oriunde-ar fi să pornim,
ca 'ntr'un țintirim
tot aici nemerim...

pe stăpân nimeni nu-l știe
decât de pe hârtie...
o fi frumos ? ! o fi urât ? !..
noi doar atât
știm pe sama lui:
că om de omenie nu-i
și nu poate să fie...
pentru aurul ce-l ridicăm grămezi
ca grâu 'n după-amiezi,
precum vezi :
câte-un bruş de pâine
cât pentru un câine...

PENTRU PITĂ ȘI APĂ

prin glodul minei surde
ce stă să se 'mburde,
pentru pită și apă,
uite-i cum sapă,
cum asudă, cum sapă,
ca alții să se 'mbuibe, să zburde...

acără-i bezna și-adâncă,
răbdarea-i beată încă,
beată și-oblâncă...
surpă-te, stâncă !...
sângeră, brâncă !...

cazmaua cățeaua
le mușcă mișeaua,
prin mina adâncă,
le roade, le mâncă,
tâlhărește, deavalma,
inima, palma....

I N M I N Ă

prin mina oarbă, udă,
cu fețe hidos pământii,
se mișcă beți de trudă
minerii ca ciurzi de stafii...

ca schilav se târește oricare,
cu văzul căzut, cadaveric,
putrezi pân'la os de sudoare
de glod și 'ntuneric...

bezna dospită li-e pită...
mina: spital, biserică...
foamea—sgripturoaică 'ndrăcită,
mânia lângă gânduri li-o ferică...

SERIA „TĂCHIȚĂ CANTEMIR“

DE

VICTOR ION POPA

Pe treptele înalte ale liceului, cursul superior aștepta sosirea ministrului și a celorlalți foști colegi de clasă de-ai lui, care-și sărbătoreau treizeci de ani dela absolvire.

Profesorii cei noi, ședeau ciucure lângă domnul August Robu „de latină” și-l ascultau povestind crâmpEE de amintiri din școlăria seriei strălucite, care dăduse atâția oameni de seamă, în frunte cu Tăchiță Cantemir, ministrul de azi al Lucrărilor Publice, și avocat cu nume mare în Timișoara.

— „De pe atunci se vedea ștofa din el” spunea cu netăgăduită încredere domnul Robu, împotrivindu-se hotărît unui dascăl ceva mai tânăr, care știa din auzite că elevul Cantemir Dumitru era un obraznic fără pereche, fusese dat afară din școală de mai multe ori și, dacă n’ar fi avut o mătușă, neștiutoare de piedici când era vorba să-și ajute cimotoiile, greu și-ar fi putut lua bacalaureatul.

— „Astea-s povești!” a scurtat vorba „domnu’ de latină”. „Povești ca toate acelea, care spun despre oamenii mari. Lumea iubește încălcarea orânduelii, pentru că orânduiala e de partea celor puțini, adică împotriva lumii. Iar dacă orânduiala s’ar dovedi totdeauna cerută, ce s’ar face mulțimea, care nu e ajutată de orânduială? Ce i-ar mai rămâne săracului, dacă i-ai fura dreptul la nădejdea că bogații au început prin a fi nevoiași? Și — ca să vorbim de Cantemir, ori de ceilalți la fel cu dânsul — ce viață ar avea elevii nesilitori, dacă ar ști că, nesânguința lor îi osândește unui viitor pe măsura trudei puține pe care au pus-o în școală ?

„Nu domnilor, a urmat profesorul, cu glas neșovăelnic, elevul Cantemir Dumitru a fost școlar strălucit, iar rangul lui de astăzi, față de colegii pe care i-a avut, este acelaș cu treapta ce-o avea în liceu“.

— „Cu toate astea pe tabloul de onoare nu e trecut numele lui, ci al unuia

Vasiliu Constantin. Ce-a ajuns acest Vasiliu mai mult ca domnul Ministru?" Asta a întrebat profesorul celălalt, și nu s'a sfiit să privească biruitor, în licărirea turbure și amestecată a ochelarilor lui August Robu.

— „Vasiliu ? A da ! Vasiliu, vezi dumneata, e un caz care... Mă rog dumitale — cum să spun eu? — Vasiliu trebuie să știi că e o forță în felul lui... El este...”

*

...Fanfara a izbucnit ca un detunet voios, când strălucitoarea mașină a Ministrului a frânat la poala scării. Directorul, în fluturarea cozii de la jachetă, s'a repezit înainte, să primească înaltul oaspe și pe cei trei colegi ai lui, cari se strecurau acum prin portiera joasă. Unul, bătrânel zvelt, cu ochii răzăreți și mutră vicleană, era fiorosul dușman politic al lui Cantemir, Alexandru Păltânea, fost și el ministru la o răscruce de guverne, altul era Costin Pascu, redactor la o mare gazetă din Capitală, iar cel din urmă, Atanase Priboianu, casier central, sau așa ceva, la o mare instituție de Stat.

În urma mașinii ministrului, o hodoroba de automobil de piață aducea încă patru oameni : Ilarie Stoica, profesor de franceză la Tecuci, Cristea Ariton, maior la cercul de recrutare din Deva, Ion Rădulescu, colonel de stat major și Puiu Țintă, președinte de tribunal pe undeva, prin Basarabia.

Lipseau, din cei cari mai rămăseseră în viață trei colegi: Traian Constantinescu, Mișu Dobreanu și Constantin Vasiliu.

— „Foarte mult mă sâcâe lipsa ăstora!“ a șoptit ministrul încruntat către Păltânea. Dar acela, nepunând prea multă greutate pe supărarea vrăjmașului lui politic, i-a întors

— „Ar fi o dovadă că pe ei îi sâcâe prezența ta!“

— „De ce?“ a întrebat Cantemir. „De vreme ce pe unul ca tine nu l-a sâcâit, puteau să îndure și ei...”

— „Eu băete, sunt deprins cu toate compromisurile, cum ești și tu. Nu pot cere însă așa de mult de la niște oameni, cari iau politica în serios“.

Ministrul a râs și el, învățat se vede fiind cu ascuțișurile gurii lui Păltânea. Totuși era nedumerit că sunt colegi cari n'au cetit prin gazete notițele trimise de șeful lui de cabinet, prin care se vestea adunarea seriei „Tăchiță Cantemir“ sau că n'au vrut să vie.

Cu aste gânduri, ministrul, s'a amestecat în grupul foștilor elevi și al profesorilor, trecând în Amfiteatrul Liceului, unde urma să se facă slujba pentru cei morți, strigarea catalogului și — firește — să se țină discursurile

În năvala turbure a școlarilor grămădiți laolaltă cu descălimea și cu oaspeții, povârnirea sălii a hăuit prelung, ca într'o recreație veselă.

Apoi, când toate s'au întocmit cum trebuie — adică profesorii lângă director, foștii absolvenți în banca din față, iar liceenii în celelalte, și în picioare, câți au mai avut loc, a început desfășurarea sărbătorii, așa precum era orânduită.

O lacrimă două pentru cei morți, o cuvântare mișcată a preotului, stângaci față de ascultători așa de însemnați, apoi directorul, ia catalogul și zâmbind încurcat către ministru, lămurește :

— „Obiceiul e ca șeful promoției să strige catalogul. Nu știu cine e...”

Dar pe când Cantemir, foarte stăpân pe sine, întinde mâna să ia terfeloaga veche și mucegăită, gura subțire a lui Păltânea tae ca un cuțit :

— „Șeful promoției e Vasiliu Constantin“.

— „Prezent!“ sună în clipa aceea un glas înăbușit, de undeva dintr'un ungher. Și în toată sala hue atunci ca o zarvă grea, întorsura trupurilor și ochilor, spre omul nalt, moale și vlăguit, care-și ridică fața turbure, răvășită de viață, de lucruri, și dracu mai știę de ce, din palmele, în care o ținuse ascunsă tot timpul slujbei dureroase și mișcătoare.

Constantin Vasiliu venise pe jos, cu mult înainte, colindase tot liceul și toată grădina, iar puhoiul de oameni îl lăsase acolo unde îl lăsase și viața: în urmă.

Ridicarea lui din bancă a sunat însă altundeva. Căci în inima mândră a ministrului a crănțănit ceva sec și s'a rupt. Excelența s'a simțit căzând de-odată din seninătatea în care plutea, și s'a reîntors la locul lui cel vechiu de tot, locul adevărat unde stătuse când își rodea coatele pe băncile astea. Adică locul de școlar mărunț, fără însemnătate, copleșit de știința și hărnicia atâtor alții, cari și ei la rândul lor erau copleșiți de știința și hărnicia lui Vasiliu Constantin.

Iar în estimp, Vasiliu Constantin, moșneagul nalt, molău și trist, cobora scările spre catedra Amfiteatrului, nu ca într'o mișcare de azi, ci ca în însuși trecutul lui. Se recâștigase pe sine cel din vremuri, cu fiecă treaptă călcată mai jos. Cu alte cuvinte, venea înapoi spre *viața lui* — căci viața cuiva e neapărat timpul de strălucire, cum munte este piscul mai înalt, iar nu povârnișul ori prăpăștiile. Insfârșit, Constantin Vasiliu, micul și neînsemnatul funcționar se refăcea Vasiliu Constantin, premiantul întâi din toate clasele, șeful de promoție și nădejdea întregului sfat de profesori.

Când a ajuns la catedră, preschimbarea era deplină. Deplină în el și deplină în toți colegii ceilalți. Sau, aproape în toți. Deci, „Șeful clasei“ a pus mâna pe catalog, ca odinioară. L-a deschis și a păturit foaia, cu liniștea de odinioară. Iar din fundul pieptului obosit a eșit glas nou și stăpân :

— „Albu Vasile !“

N'a răspuns nimeni. Și-a răspuns Vasiliu singur :

— „Mort în război!“ apoi a poruncit: „Un minut de tăcere pentru Medicul Locotenent de rezervă Albu Vasile, mort în luptele de la Cerna, de pe urma unui obuz, care a explodat chiar în postul de prim-ajutor“.

În liniștea de mormânt prăvălită peste toți, catalogul a tremurat încetinel numai o clipă. Apoi viața s'a întors înapoi și glasul șefului de promoție a urmat :

— „Ariton Cristea“.

— „Prezent!“ a răspuns maiorul bondoc, rotofei și tuns mărunț, care s'a sculat ostășește cu mâinile pe clapa pupitrului. Vasiliu l-a privit cu ochi tari și a dat scurt din cap în loc de : „Stai jos !“ Cu acelaș ton, dar *absolut cu acelaș ton*, cu care strigase pe maior, Vasiliu a urmat :

— „Cantemir Dumitru!“

— „Prezent!“ s'a pomenit zicând ministrul și s'a aflat sculându-se fără voe, -- sau poate chiar împotriva voii lui — asemeni ofițerului, asemeni celor care aveau să urmeze și asemeni tuturor acelor care au fost ei.

— „Constantinescu Traian !“

— „Prezent !“

— „Dobreanu Mihai. Absent...“

— „Firoescu Preda... mort“.

Și minutele de tăcere au tăiat cetirea catalogului de la un capăt la altul, strecurând printre ele numele celor de față, așa cum e firesc să se strezure viețile printre morminte.

Au venit apoi cuvântările. A vorbit directorul, a vorbit domnul August Robu „de latină”, au vorbit câțiva zezoși la grai, și a vorbit un elev, ridicând toți în slavă „această serie strălucită de absolvenți, care a dăruit țării atâția oameni mari, atâtea forțe de muncă, atâtea suflete rare...”

Iar când gureșenia sărbătorească s'a îndestulat în măruntele ei pofte și a venit rândul să răspundă cineva dintre absolvenți, ochii lui Cantemir, ministru și avocat vestit, s'au întors ca o șubredă și vană rugămintă către banca unde erau înșiruiți colegii.

Căci acolo toți ochii erau la Vasiliu Constantin și toate gurile au spus ca de la sine :

— „Să răspundă șeful promoției !”

Și șeful promoției a răspuns. A răspuns cu stăpânita inimă a celui de totdeauna ales. A vorbit despre viața de jertfă, despre munca aspră, a lovit în ușurătățile vremii, în lăcomia de onoruri și bani, în făloșenie și minciună. Apoi, s'a socotit pe sine și pe toată seria lui, simbolizată în Medicul Locotenent de rezervă Albu Vasile, mort tânăr, sfărâmat de-o ghiulea în timpul când pansa rănilor unor ostași sfârtecați în luptă.

De aceia, drept încheere, a cerut cu glas ca de poruncă :

— „...Eu și cu seria mea, vă cerem cinstea să ne numiți : „Seria Medic Locotenent de rezervă Albu Vasile“.

*

După sărbătoare absolvenții și cu profesorii au plecat la „Luther” unde era pregătit banchetul. Directorul liceului nu avusese curajul să facă vreo orânduială a mosafirilor. Orânduiala a făcut-o colonelul Rădulescu :

— „Șeful promoției în capul mesei, între „Domnul de latină” și „Domnul director. Dreapta și stânga ceilalți domni profesori. În față, noi aștia alți, după alfabet. În fund Ariton Cristea, după el Cantemir, pe urmă Traian...”

Și ministrul Tăchiță Cantemir s'a pierdut cu totul în Cantemir Dumitru, când a ajuns spre colțisorul odăii, în fund, lângă sobă și tocmai la marginea dreaptă a mesei, căreia frunțaș îi era Vasiliu Constantin.

Incetul cu încetul apele s'au dezghețat. Cei treizeci de ani trecuți s'au irosit între fumuri, iar viața a căpătat dureroasa vioiciune obraznică și încrezută a anilor tineri, în care stăpâna sfătoșenia și degetul amenințător al „domnului de latină”.

Ah ! Cu ce plăcere călcau în picioare oamenii aceștia, tot aceia ce clădise traiul lor amărît în atâtea pustie de ani. Cu ce bucurie crâncenă maiorul aducea aminte Colonelului cum i-a suflat la fizico-chimice și cu ce mulțumire povestea Puiu Țintă, președintele de tribunal, cum a fugit el de la carceră de patru ori la șir, când mituind portarul, când deschizând ușa cu chei potrivite.

Intre toți numai Constantin Vasiliu nu se lăuda cu nimic. Nici chiar cu desenele pe care i le vindea lui Stoica sau lui Cantemir, ca să-și poată cumpăra, rar, o chiflă cu nuci, ori cu mac, dela David, ovreiul, care venea cu coșul de bunătați să ispitească lăcomia copiilor.

Lămurea acum în el față de colegii lui, cu desăvârșire aceleași simțăminte, pe care le avusese în tot lungul celor opt ani de școală împreună. Și își dădea seama că tot ce se durase atunci nu s'a știrbit cu nimic până azi. Căci — iată — și ei tovarășii din vreme, îl socoteau acum la fel ca pe timpuri, iar în vorbirea lor de azi dospește aceiași orânduire ca în treptele hotărâte de râvna și puterea învățăturii, ară-

tate în școală. Ce-i așa de viu păstrat în inimi nu poate fi un trecut mort. E adevăr adumbrit, atâta tot.

A luat un pahar plin, s'a ridicat în picioare și a rostit fără șovăială tot ce-i mișuna prin gând. Iar lacrima i s'a urcat în glas când a ajuns să spue :

— „...Și iată, privindu-vă și privindu-mă îmi dau seama astăzi că nu viața dă rangul cel adevărat al nostru, ci dumneavoastră ni-l dați, domnilor profesori. Dumneavoastră ne orânduți în acele trepte, de care nu mai putem scăpa nici când, cum nu putem scăpa de poruncirea părintească. Ai fost „Domnul de latină” eri, așa ne-ai rămas și azi, domnule August Robu. Am fost șeful de promoție al acestora de aici, și-așa am rămas — nu prin voința mea — (eu, aproape o uitasem) — ci prin a lor, cum ați văzut. Iar dacă vă spun toate astea, vi le spun fiindcă vreau să-mi îngăduiți a vă sfătui să băgați bine de seamă ce ranguri dați în școala dumneavoastră. Infăptuiți-le așa fel, încât ele să nu doară mai târziu. Căci, iată, eu dacă aș fi în locul lui Cantemir, m'aș simți jignit, astăzi, să fiu pus la colț de masă, ca un școlar fără vrednicie...”

Atacat așa de crud și de neașteptat, ministrul și-a pierdut cumpătul de tot. A răs, fără să dea un înțeles lămurit râsului, ceiace la urma urmii era încă o reîntoarcere în vremea liceului când îl încolțeau zeflemelele camarazilor. Iar oamenii de azi, reîntorși odată cu el, s'au repezit din nou și fără milă, într'un potop de glume, de săgeți — și încă destul de veninoase, — care au adus înapoi aidoma chipul clasei din trecut.

Mai mult încă, până și prezentul era dăruit trecutului, căci portofoliul ministerial era privit și el ca o notă mare luată prin șiretenie.

Și astfel Tăchiță Cantemir n'a ajuns numai Cantemir Dumitru, ci pe rând, Mitrea, Urlea, Șlampa, iar mai apoi, Toanta, Cuțu și Idiotul.

De aici încolo, ministrul Tăchiță Cantemir nu mai avea nici portofoliu, nici loc în consiliul partidului ba nici măcar locul lui din birou.

— „Să tacă Idiotu !” țişnea din toate gurile pline de hohot, când el încerca să spue o vorbă. Și fiecă cuvânt zvârlit, căpăta deodată aer așa de nerod, încât însuși Cantemir s'a simțit ajuns în linia aceia de plutire a minții, unde nu-ți mai poți da singur alt preț, decât cel pe care ți-l dau alții.

Ai fi zis că e o descătușare bolnavă a tuturor amărăciunilor și a tuturor străfundurilor sufletești. Până și „Domnul de latină” luat de ape, s'a pomenit bătând văzduhul cu degetul uscat și strigând :

— „Să tacă Idiotu !”

Apoi în hohotul mesei întregi :

— „Iți dau cinci minute de gândire să spui asta pe latinește !”

Clipa ridicării de la masă a fost turbure. Atârnau încă pe creere fâșiile trecutului. Dar când domnul Șef de cabinet, mic, spilcuit și măreț, a făcut drepti în fața ministrului său și s'a frânt de șale, să-i aducă aminte că Domnul Prefect și Domnul Primar așteaptă la ușă, a venit trezire grea și amară. S'a făcut deodată liniște ca într'o odae unde trage cineva să moară. Și-au luat rămas bun și au plecat rând pe rând, tăcuți și triști ca niște nedreptățiți.

Cel din urmă ieșit pe ușă a fost Vasiliu Constantin. Știa că pe uliță nu-l așteaptă mare lucru. Un biet bătrân stingherit de înfățișarea strălucită a mașinei ministeriale, îndoit într'un salut încurcat spre Excelența Sa Tăchiță Cantemir... Adică

il aștepta Constantin Vasiliu, șef de birou, neavansat de ani de zile, cu slujba într'o mansardă plină de praf și de mese, care la rândul lor erau pline de pete de cerneală stânjinie, de dosare și de oftică.

*

Intre hârtiile aduse a treia zi la iscălit, domnul ministru Tăchiță Cantemir a găsit-o și pe asta :

Domnule Ministru,

Imprejurări din ultimele zile — și pe care Domnia Voastră le cunoașteți foarte bine — m'au făcut să am față de Șeful meu o purtare vinovată.

Ințelegând să sufăr urmările, vă rog să binevoiți a-mi primi demisia și a-mi da deslegare să-mi caut îndreptările pentru pensie.

Al Domniei Voastre

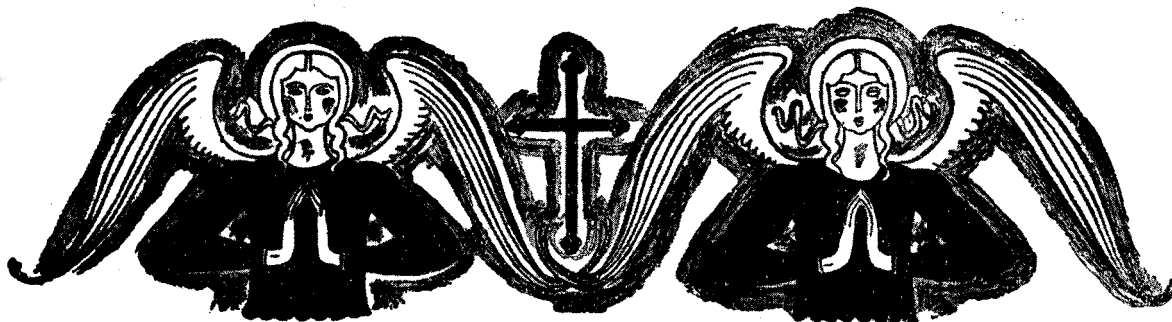
Constantin Vasiliu

Șef de birou

Cantemir a făcut întâi ochii mari de uimire. Apoi a pufnit în răs și — după ce a învârtit de câteva ori condeiul în mână, nehotărît ce să facă, — a scris mare și apăsător pe colț :

Să tacă idiotu !

MĂ 'NTORC ÎN PĂMÂNT

DE
ȘTEFAN STANESCU

Mă 'ntorc în pământ ca un măr
Căzut dintr'o creangă. De vânt,
De timp sau de-un alt adevăr.
Mă 'ntorc în pământ.

Stam singur pe creanga de sus
De frunze păzit, necules.
Și oameni și păsări s'au dus
Și ceruri s'au șters.

Prăjinile nu m'au ajuns
(De frunze păzit, necules)
Și pietrele nu m'au străpuns
Și pliscuri, n'au știut ce 's.

Din soare și din rădăcini,
Doar mie, târzie și 'ntreagă,
O sevă din trunchiu, din vecini,
Plecați ,să-i culeagă.

Și 'n ziua de toamnă, sub cer senin,
— Rod ultim în toată grădina —
Simțeam cum, din doruri, esențele 'mbin :
Tăria din floare, tăria din vin,
Din grâu, din pelin,
Tot cerul și tina
Primind încăputu-mi puțin.

Pe creangă simțeam cum mă 'nclin
Și m'aprind
De văd, în jur, toată grădina
Trăind

D O R B I B L I C

DE

VALERIU BORA

Pe malurile Tiberiadei
azi, cu fiecare gând, cu fiecare faptă moartă
neliniștit de trist ades mă poartă
îmbătrâniții pași târzii, ai sufletului meu — :
— de ce n'am fost și eu
prin anonima gloată, ce aieva a văzut pe Dumnezeu?

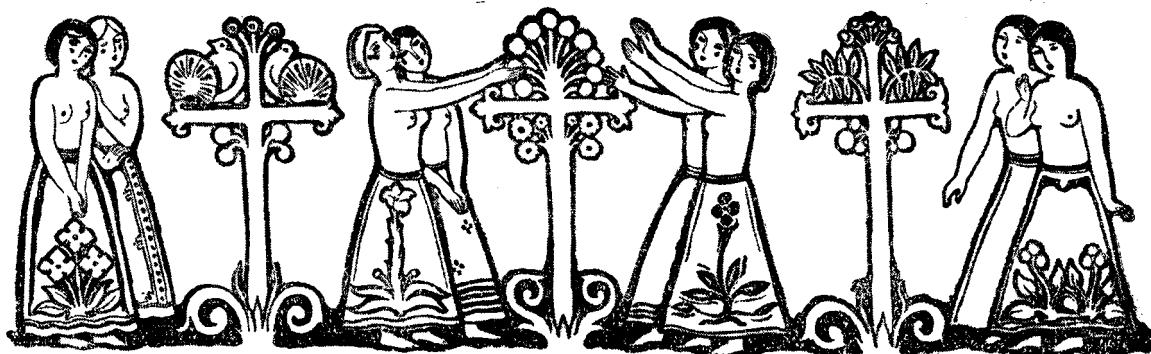
Azi ?

Și eu aș merge 'n fiecare zi la liturghie
cu rugăciuni și vin și pâine —
cucernic aș aprinde la icoane o făclie
de calea și hodina mea de mâine ;
cântând,
— fără visuri, fără gând,
azi aș culege 'n cele șapte coșuri ale faptei
fărămele credinței mele de acum,
— felii de pâine aruncată 'n margine de drum ;
dar —
dar,
totul e în zadar :
— graiul sfintelor scripturi divine
s'a irosit prin cele douăzeci de veacuri, pân'la mine.

De ce nu fui și eu
prin anonima gloată ce aieva a văzut pe Bunul Dumnezeu ?

Sus,
sus, pe Muntele Durerii
încrezător aș fi urcat și eu alături de Isus
înfășurat în alba haină a tăcerii ;
apoi, sărac de visuri și de patemi
împăcat de trist
în coliba mea săracă de pescar
m'aș fi reîntors cu sufletul bogat în har
purtând cu mine toată inima lui Crist.

Dar,
dar —
azi toate's în zadar !

P O E S I I

DE

OLGA CABA

COLOANĂ

Purtat-am în creștet frunze de agave
Tăiate din lună și din noapte
Ciorchinile grele în marmoră coapte
Cu mustul înghețat în vine strâmtorate.

Și-acum aș vrea ca piatra mea prea dură
S'o sfâșie șuvoae dealungul
Să simt cum fibrele mi se unesc cu prundul
Cum caută izvoare cu setoasă gură.

Să sparg această scoică de cristal
Care mă 'ncercuește de triste milenarii
Strigătul mi-l strivește sub strânsul său mortal.

Frunzele amorțite să mi le destind
Piatra să-mi trosnească, precum în vânt stejarii
— Albe surori, eu aș pleca din rând.

M E S A J

Cine ne trimite din fund de oceane
In sulul de sief o atât de tristă veste
Cu vuetul prelung cine se tânguește
Pierdut printre coraluri și-a algelor liane

Când luna se revarsă în blestemata oră
Adâncul despicat în șuer de spirale

Se tulbură până 'n verzile mădulare
De-argintul strecurat prin crengi de madreporă.

Rătăciți pe această părăsită plaje
Și noi ne întindem brațele spre lună
Doar ca să îmbunăm privirea-i de nebună.
In dans încet turnăm apăsătoarea vraje.

Nici cântec mai voios ca freamătul de valuri
Nu crește sâmburele inimilor noastre
O, prea mult ne apasă spațiile albastre
Cu apele subțiri, pe-aceste strânte maluri.

MEANDRE CAPRICIOASE IN GÂNDIRE SAU DESPRE UN FINALISM IN FIZICA CVANTELOR

DE

AXENTE SEVER POPOVICI

De acum douăzeci și ceva de secole, de când în bătrâna și înțeleapta Eladă au înflorit primele creste de gândire filosofică, peste sufletul omului s'a abătut, nu știu de unde, poate numai din dureroasa lui sete de cunoaștere, un șir de probleme nu mai puțin dureroase; unele dintre ele au fost probleme mai ușoare, și în trecerea anilor, au primit deslegări definitive, sau numai deslegări care par definitive; în tot cazul, sunt probleme care au avut un moment de oprire. Celelalte însă, sunt probleme de un caracter mai ascuns, dacă nu de un caracter definitiv ascuns. În jurul lor, din lespezi bătrâne de creier, s'au ridicat elegante arhitecturi de gândire; de multe ori adevărate sisteme. Și poate că numai atâta este de ajuns ca să justifice oarecum esențialitatea lor. Ele au rămas încă probleme peste care curg deslegările anilor și peste care vor curge încă alte deslegări. Dacă am avea de obicei mai multă încredere în prezent, sau numai în soluțiile prezentului, atunci poate că n'am greși dacă am spune că peste aceste probleme au trecut întotdeauna numai junglele erorilor filosofice și nicidecum umbrele unor adevăruri; ar fi cu alte cuvinte, o manieră interesantă de-a identifica istoria filosofiei cu istoria erorilor filosofice. Căci de altfel, atari probleme sunt însemnate în creștet cu semnul trist al întinderii, linie în eternitatea erorilor.

Dar departe de noi gândul de-a ne propune o reprezentare liniară în istoria erorilor filosofice, și cu atât mai departe gândul celălalt, de-a ne încerca să oprim această istorie a erorilor. Noi ne propunem altceva, ceva mult mai elementar; ne propunem anume, să urmărim în desfășurarea unei probleme esențiale, anumite atitudini, sau mai corect, o anumită atitudine. Este vorba aci de problema generală a universului, problemă care de altfel s'a lăsat din începuturi precum un chin negru

peste creerul helenic, și care se mai întinde încă, rece și nestatornică, ca o linie de ghiață într-o țară cu umbre.

Deslegările aduse în această problemă sunt multe și deosebit de variate; atât de multe și atât de variate, încât o privire istorică, oricât de sumară, ni se pare de-a dreptul imposibilă; de aceea ne-am hotărât pentru tratarea ceialaltă, din nu știu ce motive, numită tipologică.

Așezați pe acest plan, nu este tocmai greu de observat, că din pădurea soluțiilor cosmologice, se pot desprinde numai două maniere de-a privi această problemă: cea dintâi, care este esențial mecanicistă, și ceialaltă, care este esențial finalistă. Termenii îi considerăm destul de cunoscuți ca să mai revenim cu unele precizări quosilogice. Ne îngăduim totuși o justificare; spunem esențial finalistă sau esențial mecanicistă din motivul destul de simplu că aceste noțiuni nu sunt total, dar absolut total realizate. În soluțiile total mecaniciste nu există nici cel puțin aer de finalism, lucru care de obicei nu se întâmplă. Ba chiar dimpotrivă; peste liniile mecanicismului se lasă greu neguri de finalism, și nu arareori, este adevărată și reciproca. De altfel în gândirea omenească sunt multe întorsături, meandre capricioase și câte-odată aproape ciudate, și mai sunt tot atât de multe interferențe. Atari linii neregulate, și printre ele, oarecari interferențe, ne propunem să arătăm în prima parte a încercării noastre.

Nu este necunoscut faptul, că în tot șirul deslegărilor cosmologice, se întâlnesc aproape întotdeauna, chiar absolut întotdeauna, noțiuni care ar avea oarecum să se excludă. Noțiunile cele mai frecvente în acest sens, și fără nicio îndoială, noțiunile cele mai fundamentale, sunt noțiunea de *Univers material*, așa cum o concep mecaniciștii, și noțiunea de *creator suprem*, așa cum o concep finaliștii. Aceste noțiuni, deși atitudinile lor par de un necontestat exclusivism, merg totuși împreună pe linia gândirilor cosmologice, și numai întâmplător și pentru scurtă durată, se despart. Afirmarea ar părea riscantă, dacă nu deadreptul neîntemeiată. De aceea, socotim că în sensul acesta, o ilustrare istorică n'ar fi tocmai inutilă. Ne grăbim însă să afirmăm că nu cădem deloc în contradicție cu atitudinea noastră metodologică dela început; când ne-am fixat pentru o cercetare tipologică, ne refeream la problematica generală a felului în care se pune problema, pe când acum, ne referim la un punct ceva mai de amănunt din această problematică.

Este oarecum știut, sau dacă nu este știut, am putea totuși spune că este destul de evident, că în problema cosmologică, legăturile dintre noțiunile de univers material și aceea de creator suprem, sunt legături destul de misterioase; misterioase în sensul numai că există, deși vrerea lor ar fi de-a se exclude; adică, să ne exprimăm mai corect, nu vrerea lor ar fi de-a se exclude, ci vrerea celor care le întrebuințează. Sunt legături cam misterioase, și legături care nu sunt întotdeauna la fel. În sensul acesta, ne putem servi de oarecari date istorice; de la sine înțeles, că nu ne îngăduim o istorie pe autori, ci numai o istorie pe etape filosofice. Și prima etapă ar putea fi considerată din momentul în care, sub influența ideilor creștine, raționalismul grec a intrat în legătură cu gândirea iudaică; cu alte cuvinte, etapa aceasta s'ar întinde dela începutul primelor influențe peripatetice asupra gândirii oarecum mai savante, până departe, în miezul fizicii clasice. Socotim în afară de planul nostru general orice discuție asupra acestei etape, ca prezentând un caracter exclusiv filosofic și nicidecum unul științific, lucru care de altfel ne interesează mai mult. Cea de-a doua etapă ar începe cu mecanica și fizica clasică, *Kepler*, *Galileu*, și în deosebi cu *Newton*, care definește esențial această configurație. De aceea, nu fără

oarecare dreptate, această etapă s'ar putea numi „*cadru newtonian*“. Denumirea aceasta, trebuie să precizez că nu-mi aparține, tot așa precum și împărțirea mai largă; ea aparține domnului *Victor Monod* și este expusă într'o carte destul de voluminoasă, apărută nu mai demult de trei ani, în editura Fischbacher din Paris.

Cartea este intitulată *Dieu dans l'Univers*. Aci însă mai sunt unele lucruri de adăugat. Este aproape general știut, că marea revoluție astronomică începe cu polonezul *Kepler*, iar mecanica propriu zisă cu geniul lui *Galileu*. Vârful uriaș care din întâmplare le acoperă este *Newton*; el pune în legătură astronomia cu matematica superioară, pe de-o parte, și fizica cu astronomia, pe de cealaltă parte, formând astfel un cadru științific bine definit. Nu este cazul aci să intrăm în discuția acestui „*cadru newtonian*“ nu este cazul, fiindcă nu ne-am propus delă început acest lucru. Ținem însă să arătăm ceiace anume ne interesează. *Newton*, și nu greșim dacă spunem că și cei dinaintea lui, au presupus peste lumea lor de materie și peste toate construcțiile lor mecanice, realitatea unei puteri primordiale și suverane, care dă naștere celorlalte puteri care ordonează universul. De altfel *Newton* spune lămurit undeva, că „*cerurile povestesc clar gloria unui Dumnezeu viu și personal*“. Și faptul că știința este posibilă, chiar mai mult, însuși faptul că materia deține în decursul timpurilor și spațiilor aceleași proprietăți „*atestă existența unui Mare suprem al stabilității cosmice*“. Dar tot în cadrul acesta, imediat după *Newton*, vine *Laplace*, care schimbă deodată linia gândirii din acest plan; aci se desparte pentru un timp oarecare ideea de creator de cea a Universului material. *Laplace*, bazat numai pe succesul inegalat al mecanicii lui *Newton*, se dispensează de orice aer teologic și se dispensează chiar de orice finalism. Ipoteza unui Dumnezeu este inutilă, nu numai pentru justificarea stabilității mașinării cerești, dar este și mai mult inutilă pentru a da socoteală de formarea lumilor. Cadrul acestui univers se explică integral prin geometria și mecanica newtoniană, destul de întinse ca să poată cuprinde toate fenomenele cosmice. Dar despărțirea noțiunilor și oarecum triumful mecanicii nu este definitiv; nu este cel puțin nici de lungă durată. Etapa aceasta științifică se sfârșește deodată când se credea mai crudă, și pe neașteptate începe un alt spațiu de gândire. *Nici Lagrange, nici Laplace, nici Comte și nici chiar Berthelot n'au prevăzut meandrele capricioase, întoarcerile și reîntoarcerile ce fluviul negru al cunoașterii le-a făcut după ei.*

De acum începe un cadru nou; numirea cea mai potrivită ar fi tot aceea a lui *Monod* de „*cadru relativist*“. Și când spunem asta, nu ne gândim exclusiv la teoria lui *Einstein*, ci ne gândim la ea și la toate teoriile care îi fac cortegiu. Ideia pe care ne-o propunem nu este ideea de ansamblu a relativismului, ci este numai latura oarecum finalistă a problemei. În noul cadru cosmologic, este un lucru de multă și curioasă importanță, că apar din nou un fel de concepții religioase; religioase numai dacă ne permitem oarecari largiri ale cuvântului „*religios*“. La fel precum *Kepler* sau *Newton*, *Einstein* nu evită să apropie spiritul său matematic de „*experiența religioasă cosmică*“. Credința în raționalitatea universului este o credință absolut incompatibilă cu ateismul. Ideile se desvelesc și mai clar la discipolii săi. *Eddington și Jeans* au ajuns până să afirme că Dumnezeu din noua cosmologie trebuie să fie conceput ca un pur matematician, și nici de cum ca un inginer suprem postulat de fizica clasică. Universul este alt lucru decât o mașină bine construită; ci este o gândire matematică, care se dezvoltă; o raționalitate.

Dar cu cele spuse până aci, nu ne-am achitat deloc de cele propuse în titlu, sau mai exact, nu ne-am achitat deloc de cele propuse în partea a doua a titlului.

Am înfățișat doar linia aceea neregulată în deslegările cosmologice, meandre în-
tâmplătoare și capricioase în gândirea cosmologică. Ideia unui finalism în fizica
cvantelor, este o altă problemă, și se pune deosebit.

În ultimii ani, fizica modernă contemporană se caracterizează, sau dacă am
face un oarecare abuz de exprimare, am putea spune că se epuizează chiar, prin
teoria relativității și prin teoria cvantelor. Și una și ceialaltă sunt laturi bine defi-
nite prin care se încearcă cunoașterea relativității fizice; laturi puțin deosebite una
de alta, dar în tot cazul deosebite. La început, principiile lor fundamentale și credin-
țele lor, au fost în mare parte independente; cu vremea însă, teoriile s'au întins luân-
du-și un caracter general, și atunci a fost fatal ca ele să se întâlnească. Ceiace este
deopotrivă de important pentru amândouă, deci atât pentru fizica relativistă cât și
pentru fizica cvantelor, este faptul că s'au născut din același neajuns; anume, ne-
ajunsul că s'au constatat unele dezacorduri între teoriile anterioare și lumea realități-
lor fizice. Cu alte cuvinte, unele adevăruri practice considerate până atunci ca ade-
văruri, au fost desmințite de felul circumstanțelor. Se știe care este dezacordul care
a dus la teoria relativității și apoi la teoria cvantelor. Acesta este faptul că nu s'a
putut pune în evidență mișcarea absolută de translație a Pământului în legătură cu
eterul. De aci, cu multe alte adăugiri și în deosebi cu noțiunile moderne de geome-
trie ricmaniană, *Einstein* a ridicat teoria relativității, peste multe veacuri, lumină.

Nu ne simțim obligați să dăm multe amănunte, și departe de noi intenția de-a
retrage teoria relativității din complicat; de altfel nici nu se poate căci în natură nu
este nimic simplu, și de asemenea, nici în spirit. Socotim totuși necesare unele lămu-
riri. În teoria relativității, exact așa precum și în fizica cvantelor, se ridică deodată
o problemă; este vorba de problema trecerii de la formele matematice la realitatea
fizică, adică de la teorie la măsurătoare; este o problemă ascunsă și veche ca o eră
geologică. Pe plan logic, problema s'ar reduce la raportul de poziție dintre concept
și lucru. Dar noi să rămânem la problemă așa cum se pune ea în fizică. Trecerea de
care este vorba nu se poate face nestingerit din cauză că între formele matemati-
ce și realitate se interpun diferite concepte care denaturează oarecum datele ime-
diate ale experienței. Este un neajuns, dar nu se poate altfel, și fizicienii sunt una-
nim de părerea că nu se poate renunța la atari concepte. De aci reese atunci destul
de neted că prin metodele fizice nu prea ajungem la esența realității. Argumente in-
discutabile ca să arate contrariul nu sunt, dar se vede însă, că din ce în ce teoriile
fizice se întind mai mult, și se vede, că explicările devin tot mai apropiate, și că
omul domină din ce în ce mai mult natura. Asta ar însemna, că noțiunile noastre
fizice se potrivesc destul de bine realității, și că într'un anumit grad, merg chiar
la esența realității. De sigur că nu absolut; de altfel fizica are mai mult un scop
practic, și numai în al doilea rând un scop de cunoaștere, deci teoretic. Dar în noul
cadru al fizicii cvantelor noțiunile apar altfel, fundamental schimbate față de me-
canica clasică. O prezentare a celor mai principale se impune de la început. Aci
însă, suntem nevoiți să revenim iarăși asupra relativității, fiindcă încercăm prezen-
tarea unor noțiuni pe care fizica cvantelor le împrumută deadreptul și neschimbat
din teoria relativității. Credem mai potrivit să începem cu definirea unui concept
de bază și deosebit de frecvent; e vorba despre „spațiul-timp“ al lui *Minkowski*.

Einstein a făcut o analiză pătrunzătoare procedeelelor care servesc la măsură-
toarea lungimilor și a timpurilor; prin această analiză, el a dedus că întotdeauna
coordonatele spațiului și ale timpului întrebuițate de fiecare observator sunt unite
între ele prin formulele de transformare cunoscute sub numele de „transformarea

lui Lorentz". Aceste relații întrebuințate de observator în mișcarea relativă uniformă au fost schematizate de *Minkowschi*, considerând un continuum cu patru dimensiuni, numit de el *universul* sau *spațiul-timp*. Această noțiune a trecut în teoria relativității unde în toate formulele aceste dimensiuni joacă un rol foarte simetric. Ar fi exagerat totuși să spunem că joacă un rol perfect simetric, fiindcă este știut, și asta se respectă în orice teorie sau formulă, că în timp ce variabilele spațiului pot îndeinit să varieze într'un sens sau în altul, timpul se scurge totdeauna în același sens. Noțiunea se păstrează exact și în fizica cvantelor. O altă noțiune care trebuie lămurită este noțiunea de „*acțiune*”. Se știe că teoreticienii mecanicii noi definesc această noțiune în câmp dimensional; dimensiunile ei sunt dimensiunile unei energii multiplicată cu un timp, sau ceiace revine a spune, că sunt dimensiunile unei cantități de mișcare multiplicată cu o lungime. Acțiunea deci, este o mărime care depinde deodată de configurația sistemului și starea sa de mișcare. De aci derivă, ca un fel de aspect, sau numai ca un fel de privire specială, celebrele *relații de incertitudine ale lui Heinsenberg*.

Cu aceste precizări generale credem că ne-am achitat întrucâtva de obligația ce întâmplător o avem față de unii de-a lămuri oarecum fizica cvantelor. Trebuie să spunem însă, că ne-am ferit sistematic de orice definiție, fiindcă definițiile de multe ori sunt necomplete și chiar riscante.

Dar mai mult decât cele menționate mai sus, pentru fizica cvantelor, poate că mai importantă și poate chiar mai fundamentală este noțiunea de „*stare*”. Discuția ei ne va duce tocmai în mijlocul problemei, într'un finalism fizic neobișnuit până acum. Aci însă, socotim necesare și unele amintiri din fizica clasică; nu pentru altceva, ci numai pentru faptul că de aci crapă tot conflictul ireductibil între fizica clasică și fizica cvantelor.

Punctul de vedere al mecanicii clasice e știut mai de mult; ajunge o revenire cât de sumară.

$$\frac{dq_i}{dt} = \frac{\partial H}{\partial p_i}, \quad \frac{dp_i}{dt} = -\frac{\partial H}{\partial q_i} \quad (i=1, 2, 3, \dots, n) \quad (1)$$

Aceasta este ecuația generală a mișcării în mecanica clasică, și este cunoscută sub numele de *ecuația lui Hamilton*. Nu mai discutăm formula pentru că nu prezintă importanță de amănunt, menționăm doar, că toate criticile care i s'au adus au fost aduse pe baze de continuitate și noțiunea nouă a câmpurilor fizice. Acestei formule i se opune în fizica cvantelor formula

$$-\frac{h}{2\pi i} \frac{\partial \psi}{\partial t} = H\Psi, \quad (2)$$

cunoscută sub numele de *formula lui Schrödinger*. Dacă „*starea*” considerată în această formulă o scoatem din influențele exterioare variabile, atunci ea se reduce la o formă independentă de timp, adică la o formulă în care figurează $t = 0$, ceiace ar putea fi $H\Psi = E\Psi$ (3), — E fiind un parametru care reprezintă valoarea energiei totale a sistemului. Funcția ψ are un rol esențial în fizica cvantelor, fiindcă ea determină toate proprietățile fizico-chimice ale sistemului atomic considerat, și ea se numește *funcția stării*. Un punct important, deosebit de important, este faptul că această stare implică postulatul unei realități fizice, adică acestui simbol matematic îi corespunde ceva în realitatea noastră imediată. Dar fiindcă numărul variabilelor configurației q_i de care depinde ψ poate fi oarecare, deci teoretic nelimitat, ψ este o realitate fizică ce n'are loc în spațiul nostru ordinar, euclidian, și n'are loc nici în spațiul-timp al lui Minkowski. Asta bineînțeles, în afară de cazurile când

variabilele sunt numai în număr de patru sau dela patru în jos, căci atunci pot fi definite în unele din spațiile matematice existente. Dar funcția ψ , sau mai bine zis, în jurul funcției ψ se pot aduce discuții și de altă natură, în sensul nostru, chiar mult mai interesante. Discuțiile care se pot purta sunt îndeosebi asupra posibilității de schimbare a sistemului, și asupra posibilității de schimbare a stării date. Așa bunăoară, ecuația (2) cu toate aparențele ei, nu ne permite să anticipăm, că sistemul în condițiile date ar suferi vreo schimbare din starea determinată. Din starea inițială sistemul poate să treacă la diverse stări finale, dar ecuația (2) nu ne dă nimic mai mult decât facultatea de-a judeca care este probabilitatea trecerii la o stare finală dată, sau numai determinată. Este vorba deci numai de evoluția unor probabilități cuprinse în miezul unei ecuații, și nici de cum de-o evoluție sigură și determinată. De aci rezultă că în fizica cvantelor se schimbă total felul de-a pune problema cunoașterii naturii. În fizica clasică în atari condiții se întreba întotdeauna ce schimbare va suferi un sistem în timpul unui interval de timp determinat; în fizica cvantelor întrebarea se pune altfel : se pune numai în legătură cu probabilitatea schimbării. Nu care este schimbarea sistemului ci care este probabilitatea schimbării; se desprinde destul de evident deci, că în formulele fundamentale ale fizicii cvantice crapă un aer de indeterminism. Nu există deci nici o siguranță mecanicistă. Dar aici stau lucruri și mai importante.

În fizica cvantelor constituția matematică a formulelor este deosebită de cea din fizica clasică. În fizica cvantelor formulele matematice conțin și funcția de stare inițială și funcțiile de stare finală, lucru care în mecanica veche nu se întâmplă. Această legare în fizica cvantelor a tuturor stărilor posibile finale cu starea inițială, s'ar traduce pe limbaj plan cu legarea prezentului cu viitorul, ceiace ne-ar duce la unele analogii cu noțiunile de finalism sau stare finală în fizică; dela sine înțeles, că numai atunci când ne gândim și la indeterminismul ascuns în cuprinsul ecuațiilor cvantice. Mai mult chiar, în fizica cvantelor se așează destul de bine și ideia unui organicism fizic, care ne duce și mai accentuat spre finalism. Este vorba de un organicism în sensul că particulele materiale în marginile formulelor algebrice își pierd individualitatea, devin un tot. De aci principiul nou de fizică : „*parietatea stărilor proprii unui sistem compus din părți este mult mai mare decât toate combinațiile posibile ale stărilor părților luate separat*“. De altfel acest organicism fizic este demonstrat și metodologic prin introducerea în fizică a calculelor bazate pe noua teorie matematică a grupelor.

Așa înțeasă problema, în noua vârstă a inteligenței, soluțiile au început să meargă pe linia istoriei, așa cum au mers întotdeauna. Esența lucrurilor este un miez ascuns exact precum un punct în planuri nevăzute, un miez care rămâne legat de mister. Nu se știe dacă rațiunea va deslega vreodată acest mister, și nici nu se știe dacă vreodată va renunța la el. Ceiace se știe exact, și acesta este un lucru fără îndoială, este faptul că dela început, de când s'a desvelit primul jar de inteligență, marele univers a fost construcția unui mare suprem. Poate că nu oamenii au vrut lumina asta, dar poate că lumina asta a crescut în oameni. Dar anii au trecut, și formele de înțelegere au trecut și ele; forma largă însă, principiul larg și esențial este același; dincolo de orice particulă materială, dincolo de universul neutronilor și dincolo de câmpul întins de lumină, peste stringența gândirii matematice stă etern gândirea divină, Dumnezeu.

Universul este o gândire matematică, o logică, spune Eddington; este cam același lucru pe care l-au spus alții cu câteva mii de ani mai înainte.

P O E S I I

DE

MATEI ALEXANDRESCU

DESCÂNTEC

Pui de șarpe vin la noapte
Vin la lingura cu lapte
Haita mea de câini din vatră
Stă flămândă și mă latră

Pui de șarpe, foc nestins
Brâul roșu ți-am întins
Să răsară de sub tine
Numai jar și mărăcine.

Vin mlădiță de năpărcă
Vin și mi te urcă 'n cârcă
Mușcă-mi junghiul și-l usucă,
Junghi amar coajă de nucă.

Și cum luneci pe poteci
Printre degete să-mi treci
Sfarmă-mi sângele din noduri
Cum topește roata gloduri.

Și te urcă, și te urcă:
Strânge-mi gâtul ca 'ntr'o furcă
Și mă spânzură de veac
Fără grai și fără leac.

CÂNTEC

Inger mic și alb și bun,
Nuielușă de alun
Bate'n geamul meu brumat :
Visul rău m'a sugrumat...

In pereții mei de var
Adu-mi svon de clopoței,
Pași rotunzi de nepoței,
Cântec cald de samovar.

Noaptea rece-mi stă pe frunte,
Urc în vis ca pe un munte
Și mă 'ntorc însângerat
Fată mică de 'mpărat...

Te 'ntâlnesc pe tine 'n sbor
Și-ți întind de jos — pitic —
Inima mea de tătic...

*O IMAGINE IDEALĂ A NOASTRĂ

DE

OVIDIU PAPADIMA

Încă odată am auzit colindele și am fost legănați mai mult de amintiri decât de înțelesuri, mai mult de melodii decât de cuvinte, mai mult de vraja nelămurită a sărbătorii copilăriei curate din noi decât de viața bătrânelor versuri.

Și am greșit poate... Dacă nu față de noi — căci baia aceasta de lumină bună și curată ne va fi fost în orice chip de folos — dar față de ele, de prețul lor, care merită să fie înțeles altfel.

„Căci colindele nu sunt simple melodii festive. Nici evocări biblice, cum îți apar mai toate la întâia cercetare.

Ele sunt frânturi păstrate cu pietate din viziunea unei lumi fericite, a noastră, așa cum am fi vrut noi să fie, așa cum ne-am vrea noi să ne ducem traiul în ea. În lumina magică a sărbătorii, gândul omului se îndreaptă către înălțimile albe ale lumii dumnezeiești. E părtaș la fericirea bunătății divine. De miracolul Nașterii se bucură firea întreagă, cerul și pământul cu toate ale lor. E o imensă armonie în bucurie, pe care nu e iertat să o tulbure nici o nepotrivire. De aceea omul se pregătește dinainte în tot chipul ca să se integreze cât mai nesilit în claritatea ei. Caută să-și organizeze cât mai amănunțit fericirea efemeră a acestor zile de înălțare. Dinainte, sufletul e purificat prin rugăciuni, trupului i se pregătesc vestminte curate și frumoase, mese întinse care să-i înveselească dorințele sale cele de lut...

Dar oricât ar încerca să-și realizeze un cadru de lumină fericită, omul își dă seama că nu poate depăși cu totul legile traiului său de toate zilele. Rămâne tot meschin, tot mărunț, așa cum îl face viața necruțătoare în legile ei. Și atunci omul, părăsindu-și trupul, se înalță cu gândul până în lumile de vis ale dorințelor sale cele mai mari, cele mai ascunse. În pacea serilor de Crăciun, omul așteaptă glasurile curate cari îl vestesc pe el așa cum ar vrea să fie, așa cum se vede în visurile sale. Colindele îi aduc această viziune feerică de viață de care are nevoie, aduc imaginea lui purificată de orice negru pământesc, crescută pe un plan mitic. Colindele nu sunt la noi Români simple urări de sărbători, ci vești, imagini de vrajă ale unei lumi înalte în care am vrea să fim.

La nici un alt popor, cântecele acestea de sărbători nu mărturisesc atâta putere de transfigurare, de spiritualizare a existenței, ca la noi.

Fiecărui gospodar, colindătorii îi vrăjesc o imagine a lui, nespus de luminoasă. De aceea, pentru fiecare îndeletnicire, pentru fiecare vârstă de om, colindul e deosebit, după cum deosebite sunt nostalgiile fiecăruia: colind de gospodar, colind de preot, de cioban, colind de flăcău, colind de fată mare...

Și toate aduc existența noastră ridicată pe un plan feeric. E adevărat, ele acum sunt fărâmițate prin obicinuința de a le spune și a le asculta fără a le înțelege. Lumea pe care ne-o aduc e frântă în sclipiri, ca o oglindă în cioburi.

Iată, omul la geamul căruia a poposit magia cântecului nu mai e plugarul necăjit. În viziunea feerică de viață pe care i-o aduce colindul, el cu baba lui sunt acum :

Doi boeri bogați,
Domnului Domn...
Pe cum s'au rugat,
Dumnezeu le-a dat:
Masă gălbioară,
Lumină de ceară,
Pomu răsădit
Cu mere de-argint.

Vântul trăgăna
Merele-i pica.
Ingerii veneau
De le culegeau
Și le trimeteau
Pe fată de craiu,
Pe poartă de raiu,
Sus la sufletele,
Să mănce și ele...

Înălțându-se atât de sus, atât de curat, în propria lui imagine, omul era firesc să ajungă aproape de lucirile de duh ale lumii celeilalte. De aceea, cele două tărâ-muri, cel ceresc și cel pământesc, se amestecă în viața colindului în chip atât de ne-silit. Dar nu numai omul se înalță spre cer. Ii pare, în noaptea de lumină, că și raiul se scoboară peste fericirea lui visată. Ce basm poate aduce o imagine mai dia-fană a acestei coborâri, ca acest colind de om însurat, care zugrăvește somnul dum-nealui, boerului și al doamnei, în leagăn sub meri, și trezirea cumintei soții în vârtej de petale albe:

Scoal', Doamne
Că-i fi dormit,
Că ne-a nins,
Ne-a viforît...
Domn din somn se pomenea
Și din gură-așa graia:
— Culcă-te, ca să dormim,

Că n'a nins,
N'a viforît!
Vânt de seară c'a bătut
Prin pometul raiului;
Flori de măr s'au scuturat,
Peste noi s'au revărsat...

Așa cum e el în vis, cu toată bogăția lui dorită, săracul nostru plugar, poate primi fără rușine chiar neprihănită ceată a lui Dumnezeu cu sfinții, într'o serbare, într'un cadru de fast domnesc :

Lui i se părea
Că mi se făcea,
Drum la Kesărele
Prin curțile sele:
În mijloc de curte,
Mare masă 'ntinsă
Tot de sfinți cuprinsă,
Jur prejur de masă,
Verdeață stufoasă
Trestică mărită,
Făclioare-aprinse,
Candele nestinse...

Cam la cap de masă
Un jeț de-aurel:
Cine-mi șade 'n el?
Bunul Dumnezeu...
Mai de rând cu el,
Jeț de argințel:
Cine-mi șade 'n el?
Bătrânul Crăciun...
Mai în jos de ei,
Sfinți mai mărunței,
Sfinți și mucenici,
O sută și cinci....

Observați câtă ordine măsurată, câtă ierarhie cuviincioasă înfățișează viziunea aceasta de viață pe care o aduce colindul. Nimic din sbuciumul desordonat al fante-meii celui care se răzbună în vis de constrângerile vieții. Nimic din materialitatea grosolană pe care o mărturisesc munții de pilaf comestibil cari împodobesc raiul

mahomedan. Și lumea cerească are, ca supremă normă de viață, ordinea și cuviința. fiecare sfânt își are invariabil locul său, scaunul lui, după însemnătate.

Și alături de ei, vrednic să le fie aproape acum prin puritatea gândului său, stăpânul casei se vede slujindu-i cu umilință și bucurie biblică :

Domnul cestor curți
Cu-a lui jupăneasă,
In picioare slujește,

Pahare cinstește
Rându-și împlinește....

Dar nu numai serbarea e ridicată în planul acesta fabulos. Chiar casa umilă de țară, cu stăpânul ei necăjit în prag, e văzută prin ochii vrăjiți ai colindătorilor în linii minunate de poveste medievală :

Ale cui sunt, Doamne, aceste case?
O ,Leroi om de,
Leroi Doamne...
Așa nalte, minunate,
Cu lanțuri de fier legate
Cu porțile ferecate,
Cu strașini de siminoc,

Cu stâlpii de busuioc ?
Dar în poartă cine-mi șade ?
Șade bun jupân cutare...
Stă în poartă răzimat
Pe toiagu-i ferecat,
De scumpe arme 'ncărcat...

Nu singur stăpânul însă, ci întreagă familia lui, și mai mult — prin acea solidaritate în destin pe care și-o simte Românul împreună cu toate vietățile necuvântătoare pe cari i le-a dat Dumnezeu în grijă — cu întreagă gospodăria lui, se vede într'o lumină de vis și de belșug ca a raiului

Ferice-mi de el,
De-acest boerel...
Bin' la ferecat
Și bun loc i-a dat :
In mijloc de rai,
Tot la mese 'ntinse,
La făclii aprinse...
Dar de l-ai vedea
Ție ți-ar părea
Că-i chiar sfântul soare
Cam prin prânzul mare.
Dar de ți-ai vedea
Dragă doamna lui,
Ție ți-ar părea
Că i-și luna plină
Cam pe lângă cină.
Dar de ți-ai vedea
Dragi feciorii lui,
Ție ți-ar părea
Păunii jotați
La nuntă chemați..
Dar de ți-ai vedea

Dragi fetele lui,
Ție ți-ar părea
Dalbe-și lebejoare
Pe țarmuri de mare.
Dar de ți-ai vedea
Dragi bouți ai lui,
Ție ți-ar părea
Cerbii stretiori
Prin cei vârși de munți,
Prin cei brazi mărunți.
Dar de ți-ai vedea
Dragi vacile lui,
Ție ți-ar părea
Ciute-s mohorâte
La lunci coborâte
Să-mi fie păscute.
Dar de ți-ai vedea
Dragi oile lui,
Ție ți-ar părea
Să-mi fie păscute
Prin cele ierbi nalte,
Nalte necălcate...

Cu greu vom putea găsi, răscolind literatura universală, o viziune mai robustă, mai plină și în acelaș timp atât de luminoasă, atât de neprihănită, a familiei și a vieții patriarhale. Atâta dragoste respiră în privirea cu care cântărețul înconjoară această gospodărie minunată, încât simți că nu poate crește decât din sufletul chinuit al unui plugar care numai în închipuire a îndrăznit s'o aibă. Și a făcut din această închipuire darul său cel mai curat pentru ziua nouă a Nașterii. Râd și plâng în acelaș timp în această viziune feerică de viață toate nostalgiile noastre de popor de plugari săraci în țară îmbelșugată.

Altădată în colinde, un strat de viață și mai străveche se întrevește : acela căruia i se colindă poate fi vânător. Un ușor tablou de pregătiri de vânătoare medievală i se înfățișează :

Cine-mi tot hrănește
Și mi-și îngrijește
D'un cal,

D'un ogar,
D'un vânăt șoimel ?...

Cel la care poposesc colindătorii apoi, e preot. Atunci cântecul îi vrăjește lumea lui. El slujește într'o mănăstire dalbă, atât de frumos, atât de solemn, încât în curând :

Cam pe vale pe sub soare
Tare-mi vine-o corăbioară,
De 'ncărcată
'Mpovărată,
Tot de sfinți de cei mărunți

Și de bunul Dumnezeu.
Lângă bunul Dumnezeu,
Șade Maica Precista.
Lângă Maica Precista,
Șade bătrânul Crăciun...

Ei vin să asculte glasul melodios al bătrânului în slujbă și să-i aducă dar de smirnă și tămâie. Nici nu se putea flutura în mai puține cuvinte idealul unui preot, ca aici....

Dar gospodarul, orice ar fi el, nu se poate să nu-l fi binecuvântat Dumnezeu cu copii. O fată mare așteaptă în casă, cu visurile ei. Colindătorul o înțelege. Ea nu poate aștepta decât un fecior de împărat. Și el va veni. căci acesta e rostul colindei : să-ți aducă în dar visul cel mai frumos cu putință:

Da 'Măriuța, ochi-și negri,
Ea șade și chindisește
La gulere voinicești,
La vestminte 'mpărătești
Și-mi cântă un cântecel
Jelnicel și frumușel.
Nime 'n lume n'o auzia
Numai împărăteasa.

Ea aude și-mi răspunde :
— Ho, ho, ho, Măriuțo, ho !
Nu mai cânta-așa frumos !
Că 'mpăratu-i la vânat
Și-i aproape de 'nturnat.
Pe tine te-o auzi
Și pe tin 'te va 'ndrăgi....

Precum vedeți, împărăteasa este, firește, cam rustică în gând și expresii. Nici Măriuța însă nu e altfel, căci idealul ei, mărturisit în altă variantă, e ca împăratul să o ducă în târg, să-i cumpere haine de mătasă iar lui să-și târguiască numai un toiag ferecat...

În schimb, într'un colind de flăcău, cu câtă bogăție ireală se face schimbul de

averi și de visuri, dintre tinerii însurăței. Ea vine cu alintările ei de femei care se știe visată, el răspunde cu siguranța largă a bogățiilor sale rustice:

— Vezi-mi au nu-mi vezi
Cele lunci înverzi,
Luncile 'nverzite
De flori înălbite ?
Nu-s albe de fel
Ci-s albe de flori,
Pân 'nu le-oi purta,
Nu m'oi mărita..
(Ion)... Făt-Frumos

Din gură-i grăia :
— Vezi-mi au nu-mi vezi
Acei munți cărunți ?
Nu-s cărunți de fel
Ci-s cărunți de oi...
Prin dalbele oi,
Negri colpănei,,
Dar nu-s colpănei,
Ci sunt ciobănei
In cârji rezimați..

Dacă odrasla e fecior, colindul va înfățișa alaiul bătrânilor boeri, cari vin să-l ceară de împărat. Mama, ca mama, nu se 'ndură să-l lase --- că e prea crud. Dar sfetnicii cărunți jură în barbă, că vor avea grijă să învețe pe tânărul împărat toate meșteșugurile luptei și ale cârmuirii...

Și în timp ce jos, în gerul care sclipește din mii de luminițe peste troenele de scânteii albe ale zăpezii, în bordeie cari abia se mai văd, oameni trudiți se visează, prin cântecul sfânt, într'o viață ireal de frumoasă și înaltă, — sus în lumea lui Dumnezeu, colindul arată o primăvărarică bucurie. In timp ce oamenii cresc sufletește până la mit, sfinții se coboară, se umanizează. Ei se pregătesc de Crăciun și se bucură de el ca și bieții oameni. De cu vreme, din ajun, se îmbăiază, cu toții, în râu de mir și apoi se limpezesc în apă, cu aceiași neștirbită cuviință a ierarhiei pe care am văzut-o.

Apoi ascultă sfânta slujbă, ca apoi să se poată așeza românește la masă. Și nu cred mai potrivită imagine pentru ca să închei această scurtă evocare decât aceea a slujbei îngerești :

Răsărit-au răsărit
Doi luceferi gălbiori
Nu-s luceferi gălbiori
Ci i-o dalbă mănăstire
Cu păreții de tămâie,
Cu podu de sfântă ceară,

Cu ușa de sfântă rugă.
Sfânta slujbă cine-o cântă ?
Nouă popi, nouă dieci
Și pe-atâția patrierci.
Sfânta slujbă cine-o ascultă ?
O ascultă Maica Sfântă
Cu fiuț micuț în brață...

Aceasta e lumea — și cea de pe pământ, și cea din cer — a colindelor noastre. Ea se integrează firesc în acea *viziune românească* a lumii, pe care am încercat s'o conturez, după cum m'am priceput, în câteva expuneri fragmentare prin reviste.

Folclorul nostru se lămurește din ce în ce mai bine ca un *tot* organic sub cele două aspecte fundamentale ale sale: acela de coborîre a *mitului* pe pământ, pentru a-l face cu puterea lui minunată ordine nesilită de existență (întreg stilul de viață al satelor noastre, cu ceremoniile lui, cu obiceiurile și superstițiile lui, care înfăptuiește tocmai această ordine esențial creștină, în care *legea* crește din suflet, nu e impusă din afară) și acela de ridicare a lumii pământești către ținuturile albe ale sfințeniei cerești, de proiectare a ei pe plan mitic — așa cum am văzut și aici. ↓

P O E S I I

DE

OLGA CRUȘEVAN-FLORESCU

IN ȚARA MEA

Satul meu, leacul meu cu miros de ocoale,
Țara mea cu norodu-i blajin, ațipit,
Vei vedea doi boieri duși d'un gând cumițit
Spre hotarul brăzdat la răspântie 'n vale,

Unde se vor mulți copacii roditori,
Porumbu în săiac și vinu 'n poloboace,
Și turmele ce pasc pe deal în sfânta pace,
Și tamazlăcurile ce pornesc în zori.

Moșia lor se va lungi spre asfințit,
Răutul va uda mânoasa lor grădină ;
La capătul cu sălcii, al roșii scârțit
Va aduna 'n cobae baboiul fără vină.

În pragul primăverilor cu vântul cald,
Când vițele doresc sărutul altoirei,
Se vor urca pe stânca veche salt cu salt
Descoperind brânduși și iarba adormirei.

Iar vara vor visa pe fânul în căpiți,
Sub cerul amețit de stele căzătoare,
Lângă cerdacul lung cu stâlpii văruiți
Și zavanași de lut cu flori înghimpătoare.

După vânjosul joc al toamnelor slăvite
Se vor grăbi din nou prin șesul de Orhei
Dealungul șchelelor spre dulcile ispite:
Palmierii de smaragd și marea cu scânteii!

Dar va veni o zi măreață și ograda
Bisericei cu chip moldovenesc
Se va împodobi cu slovele grămadă
Pe-un nou mormânt : „Aicea odihnesc”...

PRIMĂVARA NOUĂ

La primul vânt de primăvară
Eu mă cutremur de dorinți,
Revăd răpirile de minți
In depărtări din țară 'n țară.

Să plec, s'alerg, să zbor, să salt
Spre tot ce știu că m'a uimit;
Din al imboldului asalt
Să-mi țes un suflet nesfârșit.

In insule nălucitoare
Și albăstrite de noian
Să sorb un fruct cu coji amare,
Să mă scufund în ocean !

Apoi în peristil cu basme,
Sezând pe-un fermecat covor,
Să mișc cu-a degetelor spasme
Un evantai fâlfâitor.

Sub raza soarelui tirană,
Pe-un hydroavion Fokker,
In portul meu de băetană
Să trec prin unde de eter.

Să 'nconjur globul în văzduh,
S'asist la tot ce s'a 'ntrupat,
Tăindu-mi însetatul duh,
Să fiu al lumii rezumat!

Și cu ființa-mi înoită
Cum n'am mai pomenit nici eu,
Punându-mi capăt la ispită
Să mă sfârșesc în semizeu !

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

NAȚIONALISMUL CONSTRUCTIV

Prea mult s'a vânturat în răspântii formula aceasta „naționalism constructiv” ca să ne mai impresioneze sonoritatea ei, eroică în sensul ei străfund. Și prea mult a fost declinat prestigiul acestei formule în demagogia falsului naționalism contemporan, ca să mai avem naivitatea că simplă scandarea ei retorică mai entuziasmează pe cineva. Formula aceasta este astăzi întrebuințată de toți farsorii tribunelor publice, dar nimeni nu-și ia bărbătește angajamentul impus de conținutul ei adânc. Așa dar formula, „naționalism constructiv”, oricât de energică în articulația ei verbală, este ratată în circulația ei curentă.

Totuși, d. prof. Pompiliu Nicolau, figură clasică, de sobră dar masivă și fecundă personalitate, a conturat atât de viguros, în muchiile și umbrele lui, conținutul acestei formule, încât din lucrarea d-sale: „**Naționalismul constructiv**” (București, Cugetarea), crește înviorată, înfrăgăzită, ca o livede sub soare de primăvară.

Intr'adevăr, cartea aceasta este o construcție armonioasă și plină, în care principiile statului național sunt afirmate pe baza unui bogat material documentar, de ordin negativ și pozitiv. D. profesor Nicolau, om de laborator — e profesor la politehnica din Timișoara — analizează cu neîndurat spirit pozitiv realitățile triste de astăzi ale statului nostru, și clădește vizionar, în scheme inginerești, dimensiunile eroice ale statului național de mâine. D-sa nu scrie un rând de prisos — renunță la pateticul efuziunilor lirice, din sănătoasă și profesională pasiune pentru linie dreaptă și dată precisă.

Nimic durabil nu se poate clădi pe ruini. Aceasta o știe un tehnician mai bine decât oricare dintre noi. Și o știe cu atât mai mult d. prof. Nicolau, tehnician și fin analist al realităților sociale. De aceea d-sa procedează arhitectural, adică enunță principii — construiește planul, — atacă hotărît gravele erori ale politicianilor în toate domeniile vieții naționale — dă-

rămă deci ruinele, — apoi începe rotunjirea edificiului statului național, conform principiilor enunțate. Sub rigoarea rece a acestei metode se înalță „naționalismul constructiv” reabilitat, cum am spus, de personalitatea aproape aspră a d-lui Pompiliu Nicolau.

Cartea aceasta cuprinde patru capitole formulate astfel: **I) Sinteză**, unde se determină poziția națiunii față de **umanitate**. Și anume națiunea este considerată ca „rezultanta reală a unor forțe reale” cum ar fi: „instinctul de conservare, un climat anumit, ape cu bazine definitiv conturate, lanțuri de netrecut, bogății naturale cu caracteristice bine determinate”, etc., etc. Umanitatea este „rezultanta virtuală” a unei concepții frumoase, promițătoare în aparență, rezultantă născută tot atât din dorința de a spiritualiza haosul, pe cât mai ales din necesitatea celor interesați de a justifica atitudini și interese legate de o teribilă expansiune, aceea a „poporului ales”. Așa dar națiunea stă pe temelii real obiective, iar umanitarismul este o abstracțiune fără conținut real și de aceea se va „considera enunțarea în clar și soluționarea completă și efectivă a problemelor naționale, ca singurele obiective și de fundamentală preocupare, pentru orice forță de gândire și acțiune a unei națiuni”.

După ce conturează profilul real și just al concepției despre „națiune”, autorul determină ceea ce se chiamă **caracterul național**, sau specificul național, care e un grav joc bio-psihologic de lumini și umbre, de calități și defecte. Considerațiile în jurul specificului național sunt grupate într'un capitol numit: **naționalismul emotiv**. Se stabilesc aici datele fundamentale ale specificului național. Iată-le: **calități** — inteligență vie, memorie bună, atenție concentrată, suflet bun; românul este: primitiv, îngăduitor, răbdător, sobru, contemplativ, imaginație bogată, spirit inventiv; iubitor de cultură, capabil de adaptare; **defecte**: o pronunțată înclinare spre superficialitate și tendința de a se subevalua în

toate posibilitățile și manifestările lui. La aceea din urmă, am adăuga noi o altă umbră, adâncită de o îndelungă umilință istorică: tembelismul oriental, atât de crunt biciuit de asprile moderne ale veacului.

D. Pompiliu Nicolau s'a simțit obligat să facă această distincție între luminile și umbrele sufletului național, dintr'o imperioasă necesitate polemică. Democrația românească, prin mandatarii ei, a susținut întotdeauna că statul nostru — în speță românul — este un gospodar incapabil. Consecvent acestei stupide aberații, regimul democratic a concesionat străinilor toate bogățiile țării. Lucrurile trebuiesc judecate însă pe dos. Nu din conștiința sinceră a scăderilor noastre au fost concesionate bogățiile naționale, ci din criminala pasiune financiară a respectivului regim. Aici autorul are energice zvâcniri polemice, care dau lucrării nerv pasionant.

Cunoașterea specificului național este necesară pentru articularea plină a Naționalismului constructiv, care este „totalitatea operei pentru afirmarea specificului național, prin intensificarea calităților și corectarea scăderilor acestui specific”. Afirmând apoi că obiectivul cărții de față nu este atât epuizarea subiectului, ci străduința „de a exprima cât mai conștiincios și cât mai caracteristic raportul între ceea ce nu este și între ceea ce trebuie să fie”. Credem că această afirmație, care-i urmărită metodic în restul volumului, constituie măduva dialectică a lucrării, căci într'adevăr fiecare pagină este o oglindă luminoasă, a tristelor realități românești, în care și se arată mereu „ceea ce nu este și ceea ce ar trebui să fie”.

În concepția justă a naționalismului societatea este privită vertical, iar diferențierea între categoriile sociale nu este de ordin gradual ci de ordin funcțional. Și astfel va fi vorba de funcțiuni sociale și nu de clase sociale. D. prof. Nicolau împarte funcțiunile sociale, sau naționale în cinci compartimente: Cultura națională, de care-i legată biserica națională, apărarea națională, sănătatea publică, justiția, economia națională. Economia națională are următoarele subdiviziuni: agricultura, comerțul și industria, căile de comunicație, organizarea edilitară a orașelor și satelor, creditul. Noi nu putem convinge, într'o atât de sumară analiză, cât de magistral răsar disecțiile și remediile acestor probleme de sub fruntea nebanuit de competentă a d-lui prof. Nicolau. Să urmărim numai problema culturii naționale.

Cultura națională acționează direct prin școală și indirect prin publicațiuni, presă cinematograf, spectacole de artă, săli de expoziție, radio, etc. Acestea sunt instituțiile culturii naționale.

„Instituțiile” trebuie să fie, prin definiție naționale. „Instrucția, educația și progresul promovat atât în ordinea spirituală și morală, cât și în ordinea fizică, trebuie să fie asigurate într'un tot armonios, pentru toți fiii națiunii, în condițiuni egale de accesibile, iar fundamentala lor preocupare programatică... de a desvolta la maximum... marile calități sufletești ale majoritarului autohton și de a corecta, mergând până la nimicire, pe deoparte lipsa de încredere și îndoiala în el și ai lui, iar pe de altă parte, superficialitatea, trăsătura extrem de nesatisfăcătoare, ce marchează mai întreaga lui activitate”. Instituțiile noastre de cultură de azi sunt în gravă deficiență față de aceste luminoase deziderate. Incepând cu școala primară situația este aceasta: un deficit național de cel puțin 20 de mii de școli și 40 de mii de învățători. Învățământul secundar este deficitar pe alt plan: „este aproape inaccesibil populației rurale”. Abia 20 la sută din copiii dela țară îi pot trece pragul, pentru că taxele constituie aici un lux pe care nu și-l mai poate îngădui oricine. Peste acestea să ne gândim că alături de licee sunt școlile profesionale și de meserii în genere care sunt viciate prin spiritul și structura lor programatică, precum și prin mentalitatea birocratică a dascălilor. Ne fiind activă școala nu poate crește elemente ancorate viu și organic în menirea lor națională. Apoi nestabilitatea de organizare a învățământului. Să ne amintim numai câte transformări a suferit liceul. Referitor la actualele licee industriale autorul spune: „...mai înainte de toate, țara noastră are nevoie de zidari buni, de lemnari buni, de mecanici și meseriași buni... Și, din nefericire, nu-i avem”, pentru că i-am crescut în acest spirit din lipsă de material didactic și material uman. La această stare de lucruri au mai contribuit: lipsa de asistență oficială pentru protecția muncii naționale, șubreda noastră organizare profesională, nepăsarea politicianilor față de mizeria meseriașului român și apoi „boicotul străinilor și veneticilor și câteodată chiar al Românilor, contra elementului național”. Fundamentala cauză a acestei stări de lucruri rămâne însă cea de ordin programatic și de greșită orientare profesională.

Lipsurile acestea ating însă o „excepțională gravitate” cum spune d. prof. Nicolau, în instituțiile învățământului superior, al căror rost trebuie să fie „acela de a realiza idealurile de viață ale națiunii ce le-a dat ființă”. Pentru aceasta e nevoie de profesori bine pregătiți, talentați, entuziaști, generoși și „fanatici în îndeplinirea misiunii lor”. Și aici d. Pompiliu Nicolau cere energic: „Profesorii vor fi exclusiv la catedră și laborator. Ei vor fi de drept consilierii

tuturor organizațiilor de stat, județ și comună, în orice problemă de înzestrare și organizare”. Alături de un corp didactic select sunt strict necesare laboratoare înzestrate cu toate mijloacele moderne de cercetare, institute vii, creare de catedre noi. Școala Politehnică din Timișoara este un tablou negativ al mai tuturor acestor deziderate, unde s’au semnalat revoltătoare cazuri de neîndeplinirea datoriilor elementare și de abateri administrative.

În ceea ce privește presa și casele de editură, situația este și mai tristă. În acest domeniu e suveran streinul și în special evreul. De aceea autorul cere „suprimarea în bloc și radicală, a acestei prese străine precum și a oricărei manifestări care, în mod similar, nu contribuie și nu

poate contribui cu nimic la promovarea culturii naționale”.

Și analiza continuă vie în cadrul tuturor funcțiilor naționale, cu scilpiri într’adevăr vizionare de câte ori d. prof. Nicolau toarnă cu pricepere de inginer, un alt planșeu al statului național și-și încheie volumul cu aceste grave cuvinte: „**Drepturile la viață a unei națiuni sunt întemeiate pe istoria ei, pe idealurile de viață pe care le are, pe mijloacele morale și materiale pentru a le realiza, dar mai ales pe voința de a aduce la îndeplinire aceste idealuri**”.

Cuvinte care ne cheamă parcă la un angajament eroic de care ne este sete.

NIȚA MIHAI

C R O N I C A L I T E R A R Ă

DRAGOȘ PROTOPODESCU: Fenomenul englez. — Autorul „Iarmarocului metehnelor” e o apariție în multe privințe singulară la noi. Universitar, aduce în erudiția noastră academică agresivitatea rafinată a unei sprintene inteligențe literare. Scriitor, nu renunță niciodată la controlul lucid, amar adesea în limpezimea aparentă a înțelegerii sale, al aceleiași poznașe inteligențe. Dl. Dragoș Protopopescu e un slujitor pasionat și exclusiv aproape, al acestei splendide facultăți a spiritului uman. De aci, unitatea evidentă a atât de multiplului său efort de creație: poezie, dramă, roman, pamflet, ziaristică, critică literară și opere de informație. Modul său de gândire are o dinamică temperamentală, în timp ce sub susurul cel mai voit pur al creației sale literare întrevezi straturi de lecturi temeinic așezate. De aci, și atmosfera ușor artificială a multora din paginile d-sale.

Cultul acesta al inteligenței, îndreptată, iarăși temperamental, nu către speculație ci către **înțelegere**, face din d-sa un comentator și interpretator ideal al celor mai diferite valori spirituale umane.

Câmpul său de înțelegere mai e apoi lărgit de cunoașterea culturii engleze, atât de rar întâlnită la noi și atât de fecundă, după cât se vede aici, încât aproape echivalează cu o nouă dimensiune sufletească.

Iți dai în adevăr seama cu cât sântem mai săraci în putere de pricepere a lumii necunoscând fenomenul englez, tocmai cetind această carte masivă de lămuriri și interpretare a lui, — pe care ne-o dăruiește d. Dragoș Protopopescu. E, firește, tot ceea ce putea face d-sa mai mult, această schiță a unei lumi la a cărei cunoaștere efectivă nu poți ajunge decât trăind-o pe dife-

ritele ei planuri. Din păcate, astăzi avem cu Anglia doar relații diplomatice și, vag foarte vag, comerciale — așa că rămânem aproape cu toții mai departe în orbita culturii franceze și, din când în când, a celei germane.

D. Dragoș Protopopescu își dă seama de această nu prea prielnică realitate și de aceea cartea d-sale nu e numai o operă de reală pătrundere a unui alt fenomen etnic decât al nostru, nu numai o operă de informare a noastră, ci și o entuziastă, deși permanent lucidă, pledoarie pentru cultura engleză.

Fenomenul britanic e prezentat în adevăr sub aspectele lui cele mai esențiale: în cultură, printr’o largă discuție preliminară și prin evocarea personalității străni și caracteristice a acelui creștin ireverențios, a acelui gânditor și literat care a cultivat paradoxul celor mai bizare atitudini în creație, fără teamă, fiindcă era conștient de sănătatea sa sufletească — **Chesterton**; în literatură, prin cele mai specifice înfloriri ale sufletului britanic, universalitatea, adânc, barbar omenească a lui **Shakespeare**, lumina atât de plină, de calmă a **romantismului** englez puritatea viziunii din mișcarea **prerafaelită** și realismul fără de nici-o iluzie al lui **Thomas Hardy**; în politică, prin înfățișarea acelui magnific „prieten al omului”, cum îl numește atât de fericit d. Dr. P., — **Gladstone**.

Alături, fenomenul american, prin portretul scriitorului **Edward Arlington Robinson**, din acel New England, ținut al primilor coloniști englezi, care a devenit prin vechimea lui cel mai puternic nucleu de tradiție al Americii, dându-i aproape toți marii scriitori, — se așează firesc, ca o întregire.

Dacă am spune că toate acestea sânt o serie

de eseuri cari se adună la un loc prin unitatea lor de preocupare, am spune prea puțin. Cartea e nespuse mai bogată prin mulțimea sugestiilor ce se desprind din planul ei simplu. În ea trăește aproape întreg, un splendid popor, cu mentalitatea sa, cu felul lui de a fi, cu instituțiile sale.

E un neam sănătos în primul rând, de o sănătate brutală, evidentă. E, cred aici, sursa cea mai puternică a celui specific **dicotomism** al englezului, asupra căruia insistă cu o atât de personală și fericită intuiție d. Dr. Protopopescu, adică a acelei uluitoare diversități de aspecte contradictorii ale civilizației și culturii britanice. Un neam sănătos, care ia viața așa cum e ea, și pe plan fizic și în înălțările spirituale, — și viața n'a fost nicicând preocupată de regula celor trei unități, de pildă. Sănătatea lui frustă cere puține forme de viață — dar acestea, selectate printr'o rezistență la veacuri, sânt respectate cu pioșenie : de aci, tradiționalismul englez. Bun atât de prețios, ea trebuie păstrată : de aci covârșitorul accent pus pe **etic** în orice fel de manifestație, socială sau de cultură. Cea mai înaltă și mai adâncă organizare a eticului, a adus-o creștinismul : de aci, religiozitatea specific insulară, atât de sobră în expresii dar atât de adânc înrădăcinată în suflet. Toate aceste valori n'au însă nici un rost dacă nu găsim **omul** care să le înțeleagă sau să le creeze : de aci, respectul acela imens față de **om**, nu însă față de suferința lui, ca în sufletul rus, — care e totuși cel mai apropiat aici în felul de a contempla umanitatea, — nu al inteligenței sale, ca în cultura franceză, nici a puterii sale de investigație, ca în tehnica germană, ci al omului în echilibrul liniștit al tuturor puterilor sale trupesti și spirituale, într'o unitate armonică cum poate de la cultura atică n'a mai fost visată. Nu e de mirare atunci că insularii de azi, au atâtea similitudini de mentalitate cu vechii greci : acelaș cult al trupului, prin sport, ca imperativ al viziunii armonice a omului ; același aliaj firesc de democrație și tiranie, care tinde să dea maximum de libertate omului într'un cât mai puternic cadru de stat ; același **rasism** nespuse de accentuat, rezultat nesilit din întreaga organizare de viață a neamului în așa fel ca să-i păstreze sănătatea, rasism care impregnează puternic și evident cea mai mărunță manifestație, dela atitudinea față de străini până la cea mai înaltă creație artistică ; neînțelegerea vechiului grec pentru ceilalți „barbari“ nu-și are echivalentul decât în orgoliul britanic de azi, în acea forță uriașă a englezului de a rămâne **el** ori unde, oricât de străin și singur ar fi, de a modela el întregul mediu ce-l înconjoară după mentalitatea-i particulară ; iar ca să găsești eroi atât de

specific rasiali ca ai lui Shakespeare trebuie să cobori până la Grecii lui Homer ; în fine, ce e forma agresivă și în acelaș timp atât de tolerantă a imperialismului englez de astăzi, decât ridicarea și universalizarea noțiunii antice de **colonie** ?

Cerem iertare cititorilor noștri că prin aceste considerațiuni ne-am depărtat mult de cartea d-lui Protopopescu. Dar însăși această fertilitate în sugestii e o dovadă de valoarea ei.

Studiile ce le încheie depășesc astfel enorm misiunea lor informativă și chiar plăcerea jocului gratuit în înțelegere, în care se complăce inteligența suplă a autorului lor, atrăgându-ne minunați și pe noi ; ele capătă astfel o valoare normativă și pentru noi, înfățișându-ne spectacolul nespuse de impresionant al unei uriașe înfloriri politice și culturale pe care un popor și-o dărește tenacității de a-și păstra curată rasa și sănătatea, prin respectul tradițiilor și al imperativului etic.

Găsim în adevăr un moment spiritual englez — în această carte — care nu e cu totul pe linia aceasta fermă : perioada de dibuiri lirice, cu accentuat caracter de experiență modernistă, ale poeziei engleze în cele două decenii de după război. (Capitolul „Lirism englez contimporan“). Nu că ar evada, rușinată de tradiție. Dimpotrivă, departe de ereziile continentale, se refugiază tot în sănătatea trecutului englez, căutând modele în sensitivii veacului XVII, în neoclasici și în poema barbară (p. 413). Mișcare specifică spiritului englez. Dar e în atitudinea ei față de viață o ferire de acel respect al eticului, ce caracterizează tradiția britanică.

Ceva ce se întâmplă și în poezia contimporană americană uneori. Ceva în care se văd puternicele urme ale curentelor lansate de Paris imediat înainte și după război. Șovăieli pe cari, d. Dr. P., cu mobilitatea d-sale excesivă, le înțelege, le justifică și pe ele cu entuziasm...

Dar în afară de atâtea probleme pe care ea le ridică — și nu am amintit decât puține — cartea are o valoare literară în sine. Admiri în paginile ei sclipătul viu al unei inteligențe, care te impresionează chiar când luptă contra ei însăși, — e apoi un curaj al afirmației care se întâlnește foarte rar în prudenta operă a universitarilor și o rară putere de înțelegere și de redare a frumosului artistic : eseurile ei sunt în același timp o mină de traduceri de vers englez — multe poezii întregi — pe cari poetul Dragoș Protopopescu le dăruiește literaturii noastre.

Aș vrea să nu închei fără de a remarca un aspect secundar însă extrem de interesant al cărții d-sale. Incercarea de interpretare a lui Hamlet, făcută pe baza celor mai recente cercetări de

izvoare și ediții din literatura shakesperiană (J. M. Robertson, mai ales). D. Dragoș Protopopescu pune aici fugăr problema celor mai noi mijloace de interpretare critică occidentală și, prin accentuarea fericită a desăvârșitei interdependențe între istoria literară și estetică (p. 218) atinge o chestiune din cele vitale, pentru critica noastră de azi.

Și din cele mai dificile totodată, fiindcă la noi lipsește temelia de lucru: studii de ediții și izvoare, material biografic. E problema de căpetenie care — după munca de unic accent, pe izvoare, a regretatului Bogdan Duică — a pus-o la noi întâia dată în întregime și cu toată seriozitatea, profesorul de istoria literaturii române moderne, d. Caracostea.

Prin diversitatea ei de preocupări astfel, prin bogăția materialului ei de informație, cartea de eseuri a d-lui Dragoș Protopopescu e una din momentele literare serioase ale anului, și merită toată atenția noastră.

* * *

MIRCEA ELIADE: Domnișoara Cristina. — D. Eliade are și d-sa acel privilegiu rar al putinței de a contempla umanitatea sub cât mai diverse din aspectele ei etnice. A călătorit mult, cunoaște câteva limbi și literaturi greu accesibile. S'ar părea greșit că tocmai această fericită întâmplare l-a desrădăcinat. În adevăr, creația literară a acestui scriitor care cugetă uneori atât de entuziast românește în articolele sale săptămânale — e atât de departe de lumea noastră de aici de lângă Dunăre, de felul nostru de a fi, de chipul de a ne gândi și exprima, încât poate fi tot atât de bine scrisă de unul din planeta Marte. Să-i cercetăm eroii: se numesc Izabel, Anicet, Egor, Nazarie; trăesc într'un decor social și de natură care, cu prea mici retușări, poate fi localizat oriunde în lume; vorbesc în fine o limbă românească destul de corectă, dar fără nici o sevă, o limbă de conștiințioasă traducere dintr'un scriitor străin.

Accentuez: e o umanitate ce poate exista ori unde. Nu e vorba deci de un creator care simte acea nevoie de a trăi estetic în alt climat, din care a crescut exotismul; nici de refugiul altora în lumi arhaice sau ale mitului. Lumea epiceii d-lui Mircea Eliade pur și simplu nu există. De aceea nici nu are precise atribute materiale.

Dar un creator adevărat tocmai prin acest semn se arată. El aduce un cosmos al său, o umanitate a lui, indiferent din ce substrat etnic sau mitic ea își trage puterile de organizare.

D. Eliade nu are o vocație puternică de creație. Ci numai un apetit imens de afirmare a eu-

lui său, o necesitate de expansiune a freneziei cu care trăiește. Literatura d-sale are un substrat pur și limitat instinctual. Sursele ei primare, le vedește caracterul accentuat erotic, în ceea ce a dat el mai bun: **Maitrey**. Era acolo un fior al cărnii omenești, impresionant, — însă pe care d. Eliade nu-l putea învăli firească în glas decât odată.

În rest îl ascunde sub divagații livrești: **Lumina ce se stinge**, îl pierde în construcții ideologice: **Întoarcerea din rai**, sau îl deghizează romantic și macabru: **Domnișoara Cristina**.

Substratul acesta instinctual i-a jucat d-lui Mircea Eliade o festă delicioasă în această ultimă carte: contrar intențiilor d-sale, toți oamenii vii, adevărați, ai povestirii apar ca biete păpuși de Grand Guignol pe când singura ființă ce trăiește aici cu toată puterea de viață nu spirituală ci pur carnală, — fragedă, frumoasă, îmbietoare, — e tocmai făptura de „strigoi“, ucisa de acum 30 de ani: Domnișoara Cristina.

E singurul om, din lumea aceea de fanteze și de nebuni, fiindcă trăiește doar prin vraja cărnii. Și e interesant cum d. Eliade a găsit minunate colori ca să o zugrăvească și cum singurele momente frumoase ale povestirii sânt cele în care ea apare. E drept, ca să pară totuși „strigoi“ autorul a obligat-o să declame versuri din „Luceafărul“, să înghețe pe cel ce o atinge și să aibă urma oribilă, însă nevăzută ci sugerată, a rănii care a ucis-o. Dar aceste amănunte macabre voite de autor, rămân atât de străine de frumusețea ei vie, încât tot arsenalul de mișcări automate de groază, de oroare, de sfârșeală, la cari își impune d. Eliade eroii în preajma ei, își apar fără noimă, ridicule chiar. Ei se agită îngroziți în fața unei apariții care pe tine, lector, te farmecă. E firească să apară atunci ridicoli în absurdul lor, ca acei actori săraci cari, în lipsa de mijloace scenice, trebuie să simuleze că văd un vapor uriaș venind, când pe frumosul decor pictat albastru al mării din profunzimea scenii nu se vede mișcând nici măcar o muscă.

E amuzant și cum d. Eliade, face toate sforțările ca să ne îngrozească.

Îl vezi ca pe acel regizor care, iritat că actorii improvizați nu mimează bine, făcându-le semneperate, a ieșit din culise în văzul publicului. D-na Moscu, cu toată clorotica, absentă ei ființă, e silită de autor să mănânce cu o poftă bestială. Și d. Eliade subliniază cu toate mijloacele epice posibile, repetate: **Vedeți? Mănâncă bestial... Nu e lucru curat... Strigoiul...**

Nefiind mulțumit cu atâta, recurge și la ajutorul tipografului. Se subliniază cuvinte în text: **atunci, același lucru, într'adevăr...** D. Eliade dovedește astfel o foarte frumoasă părere despre

inteligența d-sale și una foarte proastă despre a cetitorului. Din nefericire, cu astfel de păreri nu crezi viață în ficțiuni ci dimpotrivă — o anulezi.

Evident, această inteligență o are și pe lângă ea a ajuns acum și la meșteșug. Dacă ar fi vrut, ar fi putut face un bun roman stil detectiv. Cu mai multă atenție, bine înțeles. Căci în tehnica de construire a atmosferei are scăpări din vedere elementare: de exemplu, în lumea de strigoi în care se află rătăcit la un moment dat Egor Pașchevici, el aude râsete de femei, vorbe. Și se întreabă unde a mai auzit aceste cuvinte. Pag. 119. D. Eliade a socotit că e bine să introducă, pentru a oscila granița între realitate și vis, acest fenomen de falsă memorie. Dar cu o pagină mai departe, în continuarea întâmplării, Egor se miră că nu aude niciunul din cuvintele pe cari și le spun oamenii din jur. Desigur, uitând de pagina anterioară, d. Eliade s'a gândit că le stă mai bine eroilor, în calitatea lor de strigoi, să nu se audă ce vorbesc.

Pentru a mări atmosfera de groază și pentru a depăși structura detectivă a povestirii, d. Eliade a vrut să creeze un personaj cu totul demonic: Simina, fata de 10 ani. Tot demonismul ei constă însă în faptul că, făcând-o să se poarte ca o femeie, deci departe de vârsta ei, dominată de o rece histerie sexuală, — autorul accentuează mereu că nu are decât 10 ani. Rezultatul, un personaj penibil. În schimb, ca să-i reliefeze dominația perversă, d. Eliade îl transformă pe Egor într'un copilăș plângăreț și docil de vre-o 10 anișori; deci inversul procedului. La urmă înnebunesc cu toții, în vis, în realitate, nu se știe... Autorul a preferat să lase lucrurile baltă.

Aceasta e cartea : carte de om care ar vrea, ar putea ,dar nu știe ce să mai scrie..

* * *

ANIȘOARA ODEANU : Călător, în noaptea de ajun. — Sub un titlu care nu are nimic de a face cu substanța cărții — ales numai ca să atragă prin coincidența cu sărbătorile Crăciunului în preajma cărora ea fusese lansată — un șir de notații excesiv de amănunțite, cari nu au alt rost decât să contureze la întâmplare, o psihologie feminină de cea mai banală calitate. În felul ei așadar, cartea e sinceră, dacă nu în fabulația ei cel puțin în detaliile cari o umplu. Teoreticienii **autenticității** ca unică dogmă literară, au toate motivele să o privească fericiți și desamăgiți tot odată. Căci rare sunt prilejurile mai nimerite de a constata cât de imense sunt distanțele dela sinceritate la creație.

In adevăr, în felul ei, cartea e autentică așa

cum e toată literatura feminină la noi. Desvăluie și ea, cu aparențe de sinceritate, o poveste de suferință și iubire. Inșă o suferință de suprafață: mai mult a **nervilor**, în orice caz, mult mai aproape de carne decât de suflet, deși rămâne mereu pe un plan psihologic. Acesta, se pare, e paradoxul general al literaturii feminine: deși pornită dintr'un sbucium cu totul instinctual, se convertește în nuanțe sufletești evitând pudică cruditățile reale ale vieții; nu dintr'un calcul, din imperativul unei decențe, ci dintr'un fel de teamă ciudată. Literatura femeilor devine astfel o desvelire fără nici o șovăială de nudități sufletești și acoperire a vieții trupului — adică exact înșurșul traiului lor de toate zilele. E o situație stranie, care arată că, oricât de sinceră ar fi — literatura e cu totul altceva decât o imagine în oglindă a vieții.

Am spus că aduce în general o suferință doar a **nervilor**, fiindcă această suferință apare cele mai adesea în literatura feminină aproape **fără obiect**, mai ales în raport cu intensitatea ei. O salvează însă tocmai această intensitate. Ea îi dă cele mai frumoase valori, deși gratuite.

Astfel e literatura d-șoarei Demetrius, care e toată un țipăt imens de durere aproape fără rost, — iscată doar din excesivă sensibilitate, — ce cutremură și răscolește adâncurile sufletului în care îl simți răsunând. Astfel e cea a d-nei Coca Farago, unde, mai mult înăbușită, ea sublimează într'un fel de lirism al sensibilității, în reverie, tinzând nostalgic către amorțirea narcotică a basmului și visului.

În romanul d-șoarei Odeanu însă durerea rămâne permanent doar o stare de iritabilitate. Rămâne doar în nervi. Cel mult e o alterare a unui orgoliu specific feminin. De aceea, nu poate depăși decât extrem de rar cel mai meschin și banal plan posibil. De altfel, autoarea, cu o luciditate care e un indiciu de posibilități reale dar nefericit canalizate, — își dă seamă de lipsa totală de semnificație a materialului psihologic adus, și caută să o justifice dela început printr'un citat din d. Camil Petrescu. Da, acolo e vorba de întâmplări cari n'au în sine semnificație, dar cari se luminează dinlăuntru, topite în incandescența suferinței celui ce le mărturisește. Ceeace nu e cazul în literatura d-șoarei Odeanu.

Această literatură e a unei fete care în primul rând e atentă la felul cum se îmbracă ea și cealaltă lume. Și notează totul conștiincios. Nu e o manie care să facă din ea un **tip**. Nu e un snobism care să o ducă mai târziu, în povestire, la cînțe sau autoironizări. Nu; autoarea, foarte serios și normal, se admiră și în scrisul ei, ca orice femeie în oglindă.

Fiecare, aproape, din paginile cărții e plină de

astfel de notații: „Mi-am luat o rochie bleu căreia i-am pus o fundă de catifea neagră la gât, încolo n'avea nimic. O pălărie neagră, pantofi, poșetă, mănuși negre. In oglinda de pe ușa dulapului mă găseam drăguță“ (pag. 222).

„In cele din urmă am ales un tailleur roșu închis, drept, cu rever și cu patru nasturi de metal alb făcând un patrat în față. L-am asortat cu aceeași pălărie neagră și cu celelalte lucruri. Am pus sub ele o șemizetă albă și un cache-nez din angora, cu patrate negre, gris și roșii” (p. 224).

La fel e privit și restul lumii: întâi și întâi vestimentar. Din obicinuință excesivă, sunt priviți astfel până și câinii și pisicile:

„un pisoi cu foarte frumoase degradé-uri de beige și maron și cu ochii profunzi albaștri” (p. 13).

O a doua serie de notații conștiințioase e menită să arate efectul acestor complicate meditații vestimentare. Să luăm doar patru pagini, la întâmplare: „Mi-a spus că sunt foarte dulce și mi-a lăsat o carte de vizită“ (p. 10). „La o masă câțiva studenți... s'au uitat indiferent când am trecut” (p. 11) „un băiat brun... a stat de vorbă cu M-me Balnot, privindu-mă numai odată, fără interes“ (p. 13).

Restul copios al însemnărilor arată cum eroina nu face nimic: „Am fost pe la facultate. In amfiteatrul rotund, plin de studenți, în fața unui profesor mic, care ne citea dela catedră în așa fel că i se vedea chelia albă și lucioasă, mă gândeam la toate lucrurile din lume și abia așteptam să isprăvească“... „Mă uit în oglinda dela lavabo: sunt murdară, cu cearcăne, cu părul ciufulit. Mă spăl bine, deschid fereastra și mă uit afară. Dă spre o curte.. Jos nicio mișcare... Apoi închid fereastra, mă duc la ușă să văd dacă e bine închisă, mă uit sub pat, sub dulap, prin colțuri. Trag plapoma care are marginile învelite sub saltea după obiceiul franțuzesc, mă învelesc bine cu ea. Mă mai scol odată să trag perdeaua ca să vină mai multă lumină“...

Intr'un asemenea vid interior, nu putea izbucni decât un singur gând lucid, imperativ: „In orice caz, pentru orice eventualitate aveam nevoie de un băiat care să mă intereseze și căruia să-i plac“ (p. 15).

Ceeace nu era lucru greu. El s'a găsit. A urmat un fel de dragoste epuizată curând și firesc în plictiseală. Ea a voit totuși să-l păstreze suferință ce nu putea fi decât extrem de superficială. Suferință inutilă. Povestea se putea sfârși cu facila ei calmare — fiindcă nu era deloc a-dâncă — la pagina 208, spre binele cititorului și autoarei. Inșă fiindcă sunt la modă cărțile ma-

sive, autoarea n'a voit să se oprească decât la pagina 363 adăugând o a doua variantă, cu mai multe pretenții de tragism, deci mai nesinceră, mai stângaci artificială, a povestirei.

Asta-i tot...

* * *

MIHAI VITEAZUL IN LITERATURA UNIVERSALA. — In timp ce literatura noastră e în cea mai mare a ei parte desorientată și lipsită de semnificație cum o vedem, — e o fericire că, departe de vâlva ei efemeră, de falsele ei ecouri datorite reclamei, lumea cercetătorilor noștri, mărită din ce în ce prin formarea de elemente tinere, cari răzbat, cu toată mucenicia penibilelor condiții de muncă serioasă intelectuală cari li se oferă la noi, își vede înainte de treabă. Și tocmai truda științifică — ce în modul ei de organizare e universală și impersonală — aduce azi cele mai multe elemente pentru lămurirea ființei noastre etnice.

Iată, în ultimele luni, au ieșit la lumină două cercetări cari urmăresc ecoul între străini al sbuciumului lui Mihai Viteazul.

S'ar părea chiar că, după lucrările d-lor N. Iorga (1935), P. P. Panaitescu (1936) și cele ce înregistrăm aici, putem afirma că aproape există acum un moment Mihai Viteazu în istoria noastră, așa cum există unul Eminescu în critică.

Profesorul N. Cartoian, în truda d-sale atât de fecundă în rezultate și sugestii, de sinteză a vieții istorice a literaturii noastre populare scrise, urmărind soarta la noi a aceluia Păcală sicilian care a fost **Bertholdo** al lui Giulio Cesare Croce — a întâlnit în opera acestui scriitor de populară vervă o tragedie din 1614: **Sotteranea Confusione**, în care Sinan Pașa se plânge amărît, intrând în infern, de rușinoasa înfrângere dela Călugăreni, care, spune el, i-a acoperit toată faima lui de războinic. Se cunosc șase ediții ale ei între 1614 și 1656, dovadă că opera nepretențioasă și vioaie a istețului Giulio, a găsit simpatia maselor populare. O jumătate de veac a răsunit astfel pe scenele improvizate ale orașelelor italiene lauda depărtatului și viteazului voevod valah. E un ecou frumos al faptei lui Mihai, atât de depărtat în Occident, precum nici nu-l bănuiam — care apare astfel lămurit datorită erudiției profesorului N. Cartoian.

Cercetând mai aproape de noi, d. **Al. Iordan** un tânăr și stăruitor istoric, caută în folclorul balcanic urmele voevodului indemnător la cruciadă creștină. Și îl găsește, pe lângă poemele culte grecești cunoscute, în balade sârbești și bulgare. Evident, de multe ori e numai ecoul numelui său, infiltrat în creații epice cari, or-

ganizate de pildă pe tema complexului oedipian, au o vechime neasemănat mai mare. Totuși, chiar sub aspectul acesta al lor, ele apar ca deosebit de semnificative pentru dimensiunile de legendă pe cari le-a căpătat dincolo de noi, Mihai Vitea-

zul. Și pentru felul nostru de a ne privi, care e atât de înclinat spre sub evaluare — aceste contribuții sobre sunt reconfortante.

OVIDIU PAPADIMA

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

VIAȚA ȘI OPERA LUI KANT, se întitulează monografia filosofică pe care a publicat-o de curând d. Ioan Petrovici. Orator și conferențiar cu verb de vrajă, călător care știe să-ți comunice agreabil impresiile, evocator de stil somptuos al trecutului personal, eseist fecund, d-sa renunță în această carte la tot ceea ce ar părea facil în talentul său, pentru a rămâne profesor în sensul nobil al cuvântului. Monografia sa e o carte substanțială și singura în românește, vrednică de renumele filosofului dela Königsberg. Ceea ce mi-a plăcut îndeosebi e renunțarea la notele erudite ale subsolului — inutile în urma excesului de studii kantiene, — și spiritul cuprinzător care, dominând cu familiaritate subiectul, ni-l înfățișează în linii mari și esențiale.

D. Ioan Petrovici e un admirator al lui Kant excesiv de entusiast uneori, ceea ce nu-l împiedică să aibă o atitudine personală limpede și critică. Admirându-l, nu-l acceptă în întregime și aceasta dă cărții un caracter încă mai pronunțat de stăpânire. Afirmația, e adevărat: nu categorică, anume că Immanuel Kant ar fi pentru cugetarea modernă ceea ce a fost Aristotel pentru cugetarea medievală mi se pare numai în parte adevărată. Pentru cugetarea germană incontestabil, Kant e însuși specificul ei. Magistrul Eckart din veacul al XIV-lea, trecând prin toată seria de filosofi naționali intermediari, s'ar recunoaște bucuros în idealismul kantian și tot astfel în formalismul moral al rațiunii practice. Filosoful protestant Rudolf Eucken, susține că imperativul categoric al moralei kantiene e însăși esența spiritului german. Cât e de adevărat lucrul acesta s'ar putea vedea din studiul comparat al moralei kantiene cu doctrina despre *Abgeschlossenheit* a Magistrului Eckart: aceeaș austeritate și aceeaș sterilitate, după părerea noastră, cari nu sântem nici germani nici protestanți. Morala lui Kant, autonomă, în care d. Petrovici vede cu deosebire măreția filosofului, măcar că postulează divinitatea și nemurirea sufletului și măcar că vrea să fie necesară și universală, e pentru noi anarhică. Germenul anarhiei zace în chiar pretinsa ei autonomie. Afară de aceasta, sterilizată cum e de toate elementele cald-omenești ale sufletului, ea face impresia unui blockhaus uriaș al *Datoriei*, în care nu s'a

făcut niciodată focul: îl vizitezi și ieși afară înghetată. Măreția lui Kant mi se pare că stă mai ales în sinteza pe care a izbutit s'o închege magistral între raționalism și empirism, sinteză ce constituie unul din marile momente ale gândirii moderne.

Dar, întorcându-ne la comparația cu Aristotel, care e la locul ei mai ales în domeniul terminologiei filosofice, Kant creind una nouă, ingenioasă și seducătoare, ea s'a transformat în vehicul comod al filosofiei moderne germane și al filosofilor de catedră de aiurea. În Germania post kantiană s'a ajuns la o nesfârșită logomanie filosofică între nomenclaturile diferite, care în fond nu spun lucruri deosebite, dar se întrec la nesfârșit, stimulate mereu de cea kantiană. Fenomenul e similar cu scolastica decadentă a excesului de termeni goi și sterpi, stimulați de terminologia aristotelică.

Dar peste hotarele germane nu prea văd fecunditatea spiritului Kantian. Filosofia franceză trăiește mai departe sub steaua lui Descartes sau a lui Pascal sau a lui Thomas de Aquino. Raționalismul francez chiar sub forma laicizată sau iudaizată, e în fond acelaș raționalism scolastic, jupuit de prestigiul divin al Evului Mediu. Francez și kantian sânt două noțiuni ce se exclud chiar atunci când întâlnești numenul, fenomenul, apriorismul și celelalte în cărțile parisiene. În Rusia deasemenea nu se poate vorbi de kantianism. Cugetarea rusă, fie a occidentalistilor vechi și chiar a marxiștilor actuali, fie a slavofililor e vehiculată de terminologia lui Hegel. Spiritul haotic al stepei se balansează bucuros în ritmul gigantic al tezelor, antitezelor și sintezelor.

Kantianismul astăzi, ca repercusiune terminologică, însemnează decadența spiritului creator în filosofie, pulverizarea în nuanțe verbale, încremenirea în formule devenite dogme academice. Pentru un popor la începutul culturii lui, acest kantianism e deprimant și funest. Ideea de autonomie a fiecărei activități superioare a spiritului e de natură să pulverizeze, să dezorienteze și să anarhizeze creația unui popor în faza în care ne găsim noi. Iar „postulatele” metafizice imaginate de Kant sânt piftii tremurătoare, incapabile să dea unui spirit razimul cer-

titudinilor de piatră de care are nevoie pentru a se desvolta mai departe. In România, dela catedrele de filosofie s'a făcut kantism și kantianism cu exces și exclusivitate. Nu fiindcă era cerut de sufletul românesc sau de momentul istoric al desvoltării noastre, ci fiindcă profesorii eminenți, pe cari îi avem, sânt formați în Germania și obsedați de spiritul ei filosofic. Absolut nimic fecund n'a rămas în cultura noastră pe urma acestui monopol filosofic. Dimpotrivă, sterilitatea și inaderența gândirii celor mai mulți intelectuali români, victime în bună parte ale spiritului parisian, sânt în cealaltă rezultate ale învățământului kantian. Morala autonomă a unei „datorii” dictate de nimeni față de nimic, ne-a dus la ruina vieții românești de azi. Nu postulate problematice îi trebuie culturii noastre pentru a ne crea o concepție de viață, ci dogme categorice, singurele în stare să orienteze un spirit nehotărît și confuz. Puțin îmi pasă mie dacă mintea mea poate înțelege dogma sau nu : eu am nevoie să cred în ea. Apriorismul kantian nu e o dogmă nedemonstrată ? E mai clară această noțiune decât dacă i-ai zice **reminiscență** platonice sau **ineism** cartezian ? Dar numenul acesta misterios, pe care Kant n'a fost în stare să-l lămurească mai mult decât Plato, nu e tot o dogmă ? Și atunci întrucât e mai nobil pentru inteligența filosofică să creadă în asemenea dogme fabricate și condamnate la stărpiciune, când dogmele creștine fecundează cultura Europei de două mii de ani ?

D. Ioan Petrovici e și dânsul un kantian. Sau mai bine zis : a fost unul. Ceeace m'a bucurat peste măsură la lectura acestei cărți, admirabil alcătuite, e atitudinea cu care, admirând pe Kant, îl depășește. Observațiile formulate în legătură cu argumentul cosmologic, demonstrarea că filosofia lui Kant nu poate fi vehiculul religiei și atâtea alte reflecții resfirate dealungul textului în favoarea concepției creștine, sânt lucruri spuse în graiu și în spirit românesc adevărat. Iar următoarea mărturisire de caracter personal confirmă întru totul depășirea despre care am pomenit : „Cât privește nemurirea sufletului, socotesc deasemenea că atârnă în balanță mai mult decât postulatele morale, considerații filosofice raționale, care ar deschide drum posibilității ei. Cu nădejdea de a adânci mai târziu această idee, personal cred omenirea îndreptățită a spera o viață viitoare, întemeiat pe faptul că adâncimile ființei noastre nu sânt epuizate în cadrul existenței sensibile”.

SCHIMBAREA LA FAȚA A ROMÂNIEI. D. Emil Cioran, autorul acestei cărți cu titlul ortodox și spirit împotriva ortodoxiei, a fost mi se pare, tipărit și încurajat de mine la începuturile sale. Nu eram decât rareori de acord cu eseurile pe care i le-am publicat. Dar am făcut-o bucuros, fiindcă principiul de care m'am condus în lansarea atâtor talente tinere, de la cârma acestei reviste, a fost și este mult mai larg decât convingerile scumpe mie. Orice tânăr merită credit prin însăși tinerețea lui. Și nu știu dacă, în situația mea, a fost vreunul mai larg decât mine, care trec în ochii multora drept un sectar și un dogmatic. Ceeace se numește talent m'a interesat în rândul întâiu la un începător și nu m'am înșelat niciodată, de vreme ce mai mult de jumătate dintre scriitorii cari reprezintă azi vre-o valoare au fost lansați în văzduhul literar prin arcurile de oțel ale **Gândirii**. O revistă e ca un glob electric în noapte : toate aripile din necunoscut s'avântă spre ea. Chestiunea e să știi ce s'alegi și ce să arzi. Asta nu e nici-o osteneală deosebită și niciun merit. O știu bine și tinerii în discuție cari, mulți dintre ei, simțindu-și aripile crescute, au găsit natural lucru să spurce globul electric și să treacă la opaițele din vecini.

Când am tipărit pe Mircea Eliade, al cărui erotism exasperat nu corespundea totuși acestei reviste, mi-am atras înjuriile copioase ale d-lui Mihail Dragomirescu. Le-am suportat zâmbind, fiindcă Mircea Eliade avea talent. Când am lansat pe N. Crevedia ca poet, injuriile mi-au venit mult mai pitoresti dela d. G. Călinescu, el însuși ridicat din pagina întâia a **Gândirii** mai înainte de a mă batjocori la „Capricorn” și la „Adevărul Literar”. Faimoșii manifestați ai „Crinului Alb”, pentru a cărui publicare n'am fost mai mult cruțat, au găsit ei înșiși de cuviință, după aceea să-l usuce cu scuipat otrăvit. Nici d. Sandu Tudor nu s'a lăsat mai prejos când a putut să aibă un ziar propriu. Și chiar d. Serban Cioculescu, care trecuse o clipă pela **Gândirea**, n'a uitat că-i e dator cu grațiozități de acelaș stil. Și, slavă Domnului, s'a achitat și se achită cu asupra de măsură... Dar e mai bine să punem punct acestei digresiuni, care altfel s'ar lungi încă două pagini, și să ne întoarcem la cartea d-lui Emil Cioran.

El e, mi se pare, croit mai altfel, Mi-e foarte simpatic deși nu pot să-l admit în cea mai mare parte. Și cu atât mai puțin în cartea de față. Dar e un tânăr care suferă mult în spirit. Și suferința în spirit e un semn de noblețe. Afișând o „disperare” precoce și având curajul ei, Emil Cioran mi se pare tipul reprezentativ al tinerețului de azi. Tineretul de azi care își zice singur

eroic de groaza sinuciderii, are o existență dramatică. Realitatea românească îi refuză un rost și un loc sub soare și-l îmbrânțește spre neant, dar instinctul vieții din el îl forțează să-și nascocoască un crez, un refugiu spiritual, ceva de care să se acațe măcar ca de o ramură de vis deasupra genunei. E nespus de dureros să vezi pe acești tineri, cari n'au săvârșit încă nici-o ispravă, intitulându-se eroi și proclamând zeu pe câte un semen de-ai lor din necesitatea inexorabilă de a crede în ceva. Psihologia lor e o disperare răsucită și transfigurată în crez. E durere transpusă în elan și țipăt transpus în chiot însetat de biruință. În scris, nimeni nu trăiește mai franc și mai curajos această psihologie contorzionată ca Emil Cioran, înzestrat cu o profundă sensibilitate filosofică. El are curajul patetic al disperării și setea unui suprem refugiu. Prin sinceritatea lui te uiți în fundul sufletului generației de azi.

Il iubesc fiindcă iubesc această generație, iar pe ea o iubesc fiindcă cred în viitorul neamului meu.

Cartea de față e suflet crispat de durere și căutare nebună a unui destin. Pentru un tânăr refuzat de cadrul social actual, cea dintâiu reacțiune e negația. Negația totală. Iar Emil Cioran nu neagă numai cadrul social actual, ci România și românismul întreg dela Traian până la protopopul ortodox al Sibiului, tatăl tânărului nostru autor. Această negație capătă proporții colosale prin comparația marelui zero istoric care e România cu țările occidentale strălucitoare de cultură și de civilizație.

Emil Cioran a trăit câțiva ani la Berlin, și acolo, la poalele grandioaselor piscuri ale spiritului german, în exaltarea lui **Horst-Wessellied**, s'a simțit valah fără istorie, pitic și strivit. Și scrie în cartea lui: „Orgoliul unui om născut într'o cultură mică, este totdeauna rănit. Nu este deloc comod să te fi născut într'o țară de a doua mână. Luciditatea devine tragedie. Și dacă nu te sugrumă o furie mesianică, sufletul se înneacă într'o mare de nemângâiere”.

Il cred. Am trăit și eu acest sentiment strivitor și orice tânăr care a trecut granița. Eu însă, care eram regățean, adică dintr'o țară cu oarecare istorie, mi-am căutat în trecutul ei punctele de razim pentru credința în ceasul ce vine al neamului meu. Emil Cioran, care e ardelean, adică dintr'o provincie ce n'a avut parte de istorie proprie, vede prin această optică specială românismul întreg. Am avut impresia că, pe lângă această optică specială, ce se poate identifica la mulți ardeleni, bătrâni și tineri, și pe lângă psihologia negativistă de care vorbiam, se adaugă la Cioran și o impresionantă ignoranță a

istoriei Vechiului Regat și a sensului ei. Altfel n'ar ucide așa de ușor de pe fața pământului tot ceea ce noi numim românism cu toate componentele lui. Toată cartea lui e un masacru sângeros, fără milă, al României de până azi, fără măcar umbra de remușcare a matricidului și a sacrilegiului. Și totuși, dacă l-ați cunoaște ce băiat bun și blând și fin e Cioran în convorbire, l-ați ierta pe monstruosul călău din carte, cum îl iert eu.

Fiindcă tânărul acesta blond și cult, în veșnică și chinuitoare frământare sufletească, n'are nimic neronian în el. El nu dă foc Romei pentru plăcerea sadică de-a o vedea arzând. El îi dă foc să ardă toată ca s'o poată construi din nou. El vrea o ispravă mare ca un cataclism în care să aibă un rost personal, iar neamul acesta să iasă din blestemul de-a fi el însuși așa cum e. Cioran vrea un neam românesc care să înceapă după sinuciderea sau după uciderea actualului neam românesc. Ar fi absurd să-l întrebăm de ce. Așa vrea el. Nu admite o Românie care să joace în istorie un rol secundar, ca Spania, Olanda, Norvegia sau Italia bunăoară. Ori un rol ca India, ca Egiptul, ca Elada, ca Roma antică, sau ca Germania și Franța modernă, ori nimic. Dacă nu sântem siguri că Bucureștii vor fi în curând buricul planetei, să-i dăm mai bine foc de pe-acum!

În definitiv, n'ai de ce să te superi pe un tânăr inteligent care își neagă patria în mizeria relativismului istoric pentru a o afirma în absolut. Ai putea să-l întrebi: bine Ciorane, dar dacă neamul acesta s'a dovedit într'o mie de ani incapabil, dar absolut incapabil, precum zici, să se afirme prin ceva în istorie, de unde să luăm cu amanet puterile extraordinare pentru a-l face Egipt sau Romă imperială? Cu un tânăr de azi trebuie însă să fii foarte prudent. El nu discută. El neagă sau afirmă. Iar dacă îl contrazici, e, — Doamne ferește! — gata să te împuște! „Pentruca un popor să-și deschidă drum în lume, ne lămurește Emil Cioran — toate mijloacele sânt justificate. Teroare, crimă, bestialitate, perfidie sânt meschine și imorale numai în decadență, când se apără prin ele un vid de conținuturi; dacă ajută însă ascensiunea unui popor, ele sânt virtuți. Toate triumfurile sânt morale”... Să înghițim și să tăcem. Mă gândesc la revoluția rusă. Îndeplinește toate condițiile: triumf moral! Peste zece milioane de morți numai ca să triumfe cine? Ideea de misiune și de imperialism moscovit în lume!

Acest ideal ni-l îmbie cu insistență Emil Cioran. Dacă România nu învață nimic dela Rusia, totul e în zadar, repetă el, fără să obosească. Pe cât înțeleg nu e o apologie a comunismului,

dar a revoluției cu orice preț, prin care am putea să ne săltăm brusc la nivelul popoarelor imperiale. Destin, misiune, imperialism revărsat asupra Balcanului, aceasta e, la urma urmelor și la sfârșitul cărții, ideea prin care negația se transfigurează în afirmație. În forme multiple, dar, justificând-o prin momente luminoase din istoria națională, d. N. Iorga a spus-o de mult. O spunem și noi într'o formă mai precisă. Emil Cioran a văzut-o „depe culmile disperării”. Și nu prin optica românească, dar prin aceea a lui Dostoiewski. Oricum, să închidem ochii pentru rest și să ne bucurăm că o disperare se odihnește, în sfârșit, la pieptul unei misiuni.

VIATA BASARABIEI realizează un număr pe Noembrie-Decembrie mai bun ca de obicei. Remarcabil studiul d-lui Moroșan despre Alexandru Donici, tânărul specialist în antropologie preistorică, mort nu demult la Geneva, unde își cucerise un frumos renume în sfera savantă. Tot astfel paginile d-lui Gh. Vrabie despre muzeul din Chișinău și despre rolul soților Osterman, germani de sânge, la întemeierea, organizarea și înzestrarea lui.

Profesorul Th. Simenschi își continuă traducerea din originalul sanscrit a vestitei cărți de înțelepciune indică **Panciatantra**, un lucru rar și prețios, pe care nimeni nu-l semnaleză cum se cuvine.

Tinerii scriitori Vladimir Cavarnali și N. Spătaru schițează în articolele lor o revoltă împotriva generației basarabene a unirii, decăzută în politicianism mărunț, și o voință de creație și de moralitate, care ar putea da o viață intelectuală mai înaltă provinciei

Frumoasă poesia **Din adânc**, pe care o reproducem, a d-lui N. F. Costenco :

**Sus la poarta raiului,
Omul izgonit veni.
Plânse-o vreme și urni
Fluierile naiului.**

**Și'ncepu o plângere :
Grea povară pentru somn
Că în ingeri și în Domn
Răni prindeau să sângere.**

**Și porniră naltele
Lacrimi pe poteci de-amurg.
Și — o apă — una curg
Altele, tot altele.**

**Iși plângea păcatele
Ce greșite-au fost de lut.
Ce păcate am făcut
Oare, neiertatele ?**

MIGUEL UNAMUNO, celebrul scriitor spaniol, covârșit de ani zbuciumați, dar vioiu până în clipa din urmă, a murit ca un singuratic într'o țară sfâșiată în două tabere care, absorbite în pasiunea de a se ucide una pe alta, n'aveau timp să se incline în fața unui mormânt ca al lui. În toiu masacrului, nici stânga nici dreapta nu s'a recunoscut în el, deși amândouă participă la spiritul lui contradictoriu și paradoxal. Tradiționalist și revoluționar, antifrancez și republican, cele două Spanii sângerânde se lupatau de câteva decenii în personalitatea lui mai înainte de a se hotărî să distrugă Madridul cu egală înverșunare.

Tâlmăcitorul fără egal al lui Don Quihotte și al esenței sufletului spaniol, pe care îl vedea întrupat în misticismul castilian al Terezei de Avila și al lui Juan de la Cruz precum și în torida pasiune africană a lui Tertulian și a fericitului Augustin, avea totuș o psihologie capricioasă, nehotărîtă și nestatornică. Nici un alt scriitor nu oglindește mai adânc Spania haotică și decadentă din vremea noastră. În memorie un imperiu intercontinental prăbușit pe totdeauna, sub ochi buturuga teșită și fără vlăstare a unui prezent sterp, — spaniolii n'au găsit altă ieșire din această moarte lentă decât aceea de a se ucide între ei. Unamuno, care a trăit cu toată inteligența-i torturată acest tragism, e cel care a rostit faimosul cuvânt: „Pentru a trăi, fiica Revoluția trebuie să ucidă pe maica Spania!”

Paradoxul nu i se părea crud atâta vreme cât exista numai așternut pe hârtie, la masa de scris. Dar când l-a văzut tradus în sute de palate și catedrale ruinate și 'n zeci de mii de trupuri arse 'n flăcări sau împușcate în stradă, a strigat îngrozit: „Spania a înnebunit!”

A înnebunit, dece? Fiindcă l-a luat în serios pe Unamuno?

Am impresia că strălucitele și amețitoarele acrobații ale inteligenței sale mai mult îl amuzau decât îl angajau. Istoria însă îl va angaja în responsabilități pe care, poate, numai acum, la sfârșitul vieții, le-a bănuț.

MACARIE PSALTUL, marele reformator al muzicii noastre bisericești, este evocat într'o elegantă broșură, de stilul vechilor tipărituri, prin

pana sobră a părintelui Nicolae Popescu, istoricul și academicianul, cu prilejul unui veac dela moarte. Sbuclumatul călugăr e una dintre figurile impunătoare ale renașterii noastre culturale. Reforma lui muzicală are un caracter îndoit: ea popularizează în România metoda notației simplificate a psaltichiei, realizată în acel timp la Constantinopol, și românizează cântarea bisericească, adaptând cuvintele noastre la melodiile general ortodoxe. Mulțumită lui se cântă azi în Biserică așa cum se cântă. Dar această reformă avea de întâmpinat pe deoparte rezistența celor cari țineau la complicata notatie tradițională și pe de altă parte rezistența grecilor din România, cari nu voiau românizarea textului grecesc al cântărilor liturgice. Truda încununată de izbândă a lui Macarie n'a fost scurtă și viața lui de artist pasionat și de român înflăcărat e o patetică pribegie prin Ardeal, pe la Buda, prin Moldova, cu manuscrisele operelor în desagă, până să le tipărească și să întemeieze la București școalele de muzică în limba națională.

Aflăm din această scurtă și substanțială monografie că la începutul veacului XIX, s'a întemeiat în București întâia tipografie de muzică psaltică din lume. Și în această direcție, deci, țara noastră joacă rolul de centru cultural al Răsăritului, pe care îl deține de după căderea Constantinopolului sub Turci.

Macarie nu e numai un întocmitor al psaltichiei române, dar și un compozitor de suflu larg. E autorul întâilor imnuri școlare pe cuvintele lui Eliade, e autorul multor melodii cultice și, ceea ce trebuie reținut, e autorul *Prohodului*, așa cum se cântă până azi în Vinerea Pastilor.

Interesantă de subliniat ideea despre originea artei la vechii melozi răsăriteni. Ei credeau că inspirația e de natură divină și împreună cu ei credea Macarie Psaltul. Autorul acestei broșuri ne transcrie următoarea frază caracteristică: „Cuvântul ce-l răspundeau prin buze îl simțiau cu zdrobirea inimii; sufletul lor cel fără materie se împreuna cu Dumnezeu și mințea lor se răvăia în ceruri; pentru aceea, o cântare se făcea a ingerilor și a oamenilor”. E de altfel, concepția de artă pe care o aveau nu numai compozitorii de melodii sacre, dar și poeții, arhitecții și pictorii dedicați gloriei lui Dumnezeu în biserică.

Evocarea pioasă a lui Macarie, din broșura de față, e rezumatul unor mai lungi preocupări și cercetări ale acestui istoric eminent care e

părintele Nicolae Popescu. Ne-am îngădui să re-proșăm acestui învățat sgârșenia cu care dă la iveală fragmentele din marele material istoric pe care îl stăpânește. Credem că o conștiinciositate mai mult decât excesivă, cum e aceea de care e obsedat, nu e un sfetnic tocmai fecund.

NICHIFOR CRAINIC

REVISTA ISTORICA ROMANA. — Intră în al șaptelea an de viață printr'un efort ce are toate aparențele frumoase ale unei eroice nebulii, așa cum trebuie să apară din nefericire orice fapt temeinic și serios de cultură la noi, prin înfrângerea tuturor păcatelor noastre de îndolență și neînțelegere față de asemenea devoțiuni în trudă ingrătă: un volum de 700 pagini mari, închizând materia pe 1935 și 1936, adică 15 studii mari, 7 articole, 15 recenzii dezvoltate și 1600 note de bibliografie critică. Dar toată această americană îngrămădire de materiale, se așează în cea mai severă ordine științifică și în cea mai occidentală haină grafică.

Ca să se vadă seriozitatea efortului pe care-l înseamnă acest volum — amintim numai câteva din studiile cuprinse: traducerea în continuare a studiului hotărîtor al profesorului polonez Gorka asupra *Cronicei lui Ștefan cel Mare* descoperită la München, studiu însoțit de textul cronicei, în versiunea ei germană și în traducerea, de azi, românească; o pretioasă cercetare de istorie contemporană a d-lui Gh. Brătianu, *Bismarck și Români*; un frumos studiu al d-lui I. D. Ștefănescu asupra *Picturilor murale ce ilustrează liturgiile*; un moment al *Legăturilor lui Arturo Graf cu Români* luminat de d. D. Bodin; o bună parte din teza de doctorat a d-lui D. P. Bogdan despre *Diplomatica slavo-română din sec. XIV și XVI*; cercetările revelatoare ale d-lui Gh. Potra *Despre țigani domnesti, mănăstirești și boeresti*; studiul d-lui prof. Lambrino cu privire la *Valerins Bradua, guvernator în Moesia Inferioară* și două contribuții de muncă masivă ale d-lui C. C. Giurescu: *În legătură cu „Istoria Românilor”* și *„Mormântul germanic dela Chiojdu”*.

Cu deosebire cele aproape 300 pagini de petit cu cronici, note, indice dintre cari ultimele atestă truda uriasă a tânărului cercetător D. Bodin, întregesc în chip cu totul occidental neasemănata contribuție pe care o aduce disciplinelor noastre istorice viața acestei reviste.